

Geliş Tarihi: 14 Ocak 2026
Kabul Tarihi: 23 Mayıs 2026

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
Journal of Modern Turkish History Studies
XXVI/52 (2026 Bahar/Spring), ss.97-132.

DOI: 10.18244/ctad.1863214

Araştırma Makalesi / Research Article

OSMANLI DEVLETİ'NDE ÖRGÜTLÜ YAŞAMIN YERELE YANSIMASI: EDİRNE'DE KURULAN BAZI EĞİTİM VE YARDIM CEMİYETLERİ*

Ayşe ZAMACI**

Öz

Bu çalışma II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Edirne vilayetinde kurulan Tamim-i Lisan-ı Osmanî Cemiyeti (Edirne Şubesi), Edirne Osmanlı Cemiyet-i Hayriyesi, Rumeli Muhacirin-i İslamiye Cemiyeti (Edirne Kulübü) ve Ortaköy Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi isimli yerel örgütlenmeleri ele almaktadır. Amacımız bu cemiyetlerin kimler tarafından ve ne maksatla kurulduklarını belirleyip faaliyetleri hakkında bilgi vermektir. Ardından cemiyetleri karşılaştırmalı bir analize tabi tutarak benzer ve farklı yönlerini ortaya koymaktır. Aynı zamanda Edirne'deki diğer cemiyetlerle birlikte değerlendirerek şehirdeki örgütlü yapıların temel özelliklerini belirleyebilmektir. Çalışma kapsamında ağırlıklı olarak yerel basın ve sınırlı sayıda arşiv belgesi kullanılmıştır. Bunun temel sebebi yerel basında cemiyet faaliyetlerinin sıklıkla yer almasına karşılık arşivde yeterince veri bulunmayışıdır. Çalışma sonunda, sözü edilen cemiyetlerin faaliyetlerinin eğitim ve yardım sahalarında yoğunlaştığına dair verilere ulaşılmıştır. Cemiyetlerin asker, sivil ve göçmen gruplarına çeşitli yardımlar temin ettikleri ve eğitim alanında faaliyette bulundukları anlaşılmıştır. Cemiyetleşme faaliyetlerinin Edirne'de toplumsal bağların kuvvetlenmesi ve dinamik bir sosyal yapının oluşmasına ciddi katkı sağladıkları ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Edirne, cemiyet, sosyal yardım, fukaraperver, muhacir.

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır.

There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Dr. Öğr. Üyesi, Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
(e.posta: aysezamaci@trakya.edu.tr), (ORCID: 0000-0002-1241-9293).

THE REFLECTION OF ORGANIZED LIFE AT THE LOCAL LEVEL IN THE OTTOMAN EMPIRE: SOME EDUCATIONAL AND CHARITABLE SOCIETIES ESTABLISHED IN EDİRNE

Abstract

This study examines some local organizations established in the province of Edirne after the proclamation of the Second Constitutional Monarchy Period: the Tamim-i Lisan-ı Osmanî Society (Edirne Branch), the Edirne Ottoman Charitable Society, the Rumelia Islamic Immigrants Society (Edirne Club), and the Ortaköy Society for the Protection of the Poor. Our aim is to identify who founded these societies and for what purposes they were established, as well as to provide information on their activities. The study then subjects the societies to a comparative analysis to reveal their similarities and differences. By evaluating them together with other societies in Edirne, it is also aimed to determine the fundamental characteristics of organized associations in the city. The study primarily relies on the local press and a limited number of archival documents. The main reason for this is that, although the activities of these societies frequently appeared in the local press, the archival records are insufficient. The study concludes with concrete findings indicating that the activities of the societies in question were concentrated in the fields of education and charity. It is understood that the societies provided various forms of assistance to military personnel, civilians, and immigrant groups, and they were active in the field of education. It is evident that the process of forming societies contributed significantly to strengthening social bonds and creating a dynamic social structure in Edirne.

Keywords: *Edirne, societies, social assistance, protection of the poor, immigrants.*

Giriş

Gönüllü faaliyetleri esas alan ve sosyal veya askerî yardıma odaklanan örgütlerin toplum üzerindeki etkisi büyüktür. Örgütlü yapılarla kamusal alana dâhil olan bireyler ve gruplar, belli bir hedef için organize bir şekilde bir araya gelirler. Ortak bir kimlik duygusu oluşturan bu bireyler, özellikle hayır ve yardım amaçlı oluşturdukları cemiyetler vasıtasıyla farklı toplumsal gruplar arasında kapsayıcı bir bağ oluştururlar. Özellikle savaş, göç, doğal afet gibi olağanüstü koşullar nedeniyle veya sosyo-ekonomik şartlar sebebiyle yardıma muhtaç kesimlerin durumlarının iyileştirilmesi, yaralarının sarılması, ihtiyaçlarının giderilmesi adına olumlu etkilerde bulunurlar, toplumsal birlik ve dayanışma duygularını kuvvetlendirirler. Aynı zamanda kurumsal ve mali yetersizlikler nedeniyle muhtaç kesimleri himayede yetersiz kalan devlete önemli ölçüde destek sağlarlar. Bu bakımlardan cemiyetleşme yani

dernekleşme faaliyetlerinin bir ülkenin vatandaşları arasındaki toplumsal bağları kuvvetlendirmedeki rolü yadsınamaz.

Osmanlı Devleti'nde 1908'de, yani II. Meşrutiyet'in ilanının hemen ardından sosyal yardım, kültür, eğitim, tarım, din, bilim, meslek gibi çeşitli sahalarda onlarca cemiyet tesis edilmiştir. Yaşanan özgürlük ortamının sonucu olarak açılan bu cemiyetler, kısa sürede toplumsal hayatın önemli bir parçası haline geldiler. Ancak sayılarının gün geçtikçe artması merkezî idarede bir güvenlik endişesi yaratmış, cemiyet ve kulüpleri denetim altına almak maksadıyla yasal bazı düzenlemelere gidilmiştir. Neticede bu cemiyetlerin kanuni bir çerçeve ve meşruiyet kazanması, 16 Ağustos 1909 tarihinde kabul edilen Cemiyetler Kanunu ile mümkün olmuştur. Kanun-ı Esasî'ye eklenen 120. madde ile de Osmanlı Devleti'nde toplanma ve dernek kurma hakkı, anayasal güvenceye kavuşturulmuştur. Kanuna göre, kurulmak istenen cemiyetin isim, amaç, yönetim merkezi, idari işlerde görevli kimselerin isimleri gibi bilgilerin yer aldığı bir beyannamenin, cemiyet nizamnamesiyle birlikte mülki idareye verilmesi ve karşılığında ilmühaberinin alınması gerekmektedir. Yine aynı kanuna göre, kanun hükümlerine, genel ahlaka, ülkenin asayiş ve bütünlüğüne, vatandaşların birliğine, hükûmet şekline aykırı amaçlar taşıyan ve gizli niteliğe sahip cemiyet kurmak yasaktı.¹

Osmanlı Devleti'nde cemiyet türü örgütlenmelere, ağırlıklı olarak devletin eğitim, ticaret ve kültür bakımından gelişmiş şehirlerinde rastlanmaktaydı. Bunlar arasında İstanbul başı çekmekte olup onu Selanik, Manastır, İzmir, Ankara, Kastamonu, İskenderun, Erzincan, Erzurum, Trabzon ve Edirne gibi şehirler izlemekteydi.² Osmanlı hâkimiyetindeki Edirne, eğitim imkânları geniş, iktisadi gelişmişlik düzeyi yüksek, sosyo-kültürel yapı bakımından zengin ve mühim bir vilayetti. Başkent İstanbul'a yakınlığı ve devletin Balkanlara açılan kapısı olması itibariyle, stratejik bir konuma sahipti. Sayılan etkenlerin ve heterojen toplumsal yapısının bir yansıması olarak II. Meşrutiyet Dönemi'nde vilayette gerek Müslümanlar gerekse gayrimüslimler tarafından çok sayıda cemiyet kurulmuştur. Söz konusu cemiyetlerin niteliği, ağırlıklı olarak, dönemin ihtiyaç ve şartlarına da uygun bir şekilde, “yardım cemiyeti” özelliği göstermesiydi. Bununla birlikte eğitim, imar, mesleki dayanışma amaçlı kurulan oluşumlar da mevcuttu. Hatta sadece kadınlardan oluşan cemiyetlerin varlığı da söz konusuydu. Oldukça çeşitlilik arz eden Edirne'deki bu toplumsal dayanışma

1 Zafer Toprak, “1909 Cemiyetler Kanunu”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 1: 205-206; Mehmet Ö. Alkan, “Sivil Toplum Kurumlarının Hukuksal Çerçevesi 1839-1945”, *Tanzimat'tan Günümüze İstanbul'da STK'lar*, ed. Ahmet N. Yücekök, İlter Turan ve Mehmet Ö. Alkan (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998), 51-52.

2 Mehmet Ö. Alkan, “1856-1945 İstanbul'da Sivil Toplum Kurumları Toplumsal Örgütlenmenin Gelişimi [Devlet-Toplum İlişkisi Açısından Bir Tarihçe Denemesi]”, *Tanzimat'tan Günümüze İstanbul'da STK'lar*, ed. Ahmet N. Yücekök, İlter Turan ve Mehmet Ö. Alkan (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998), 83.

yapıları muhtelif çalışmalara konu olmuş, vilayet dâhilinde kurulan bazı cemiyetlere dair akademik yayınlar yapılmıştır. Hizmet-i Nisvan Cemiyeti, Makabir-i İslamiye Cemiyet-i Hayriyesi, Osmanlı Fakir Çocuklarına Yardım Cemiyet-i Hayriyesi, Mahfil-i Muallimin Cemiyeti, Kalaycı Esnafı Cemiyeti, Donanma Cemiyeti Edirne Şubesi ve Hilal-i Ahmer Cemiyeti haklarında çalışma yapılan cemiyetlerdir.³ Ancak Tamim-i Lisan-ı Osmanî Cemiyeti (Edirne Şubesi), Edirne Osmanlı Cemiyet-i Hayriyesi, Rumeli Muhacirin-i İslamiye Cemiyeti (Edirne Kulübü) ve Ortaköy Fukaraperver Cemiyeti hakkında mevcut literatürde boşluk bulunmaktadır. Çalışmamızın amacı II. Meşrutiyet Dönemi'nde Edirne vilayetinde meydana getirilen bu dört farklı cemiyetin kurucuları, kuruluş amaçları ve faaliyetleri hakkında bilgi verip cemiyetleri karşılaştırmalı bir analizle ele almaktır. Böylece konu hakkında mevcut boşluğun doldurulması ve Edirne şehrinin toplumsal tarihine katkı sunulması hedeflenmektedir. Ayrıca yukarıda sayılan cemiyetlerle birlikte, Edirne vilayetindeki cemiyetleşme faaliyetlerinin bütüncül bir yaklaşımla incelenmesini mümkün kılmak amaçlanmaktadır. Çalışmamıza konu olan cemiyetler, hem vilayetin sosyal dayanışmaya olan duyarlılığını hem de toplumun birlik ve bütünlüğünü destekleyici gücünü göstermesi bakımından önemlidir. Cemiyet faaliyetleriyle, değişen siyasi atmosferin ve merkezî siyasetin, yerel topluma yansımalarını ve faaliyetlerin hangi sahalarda yoğunlaştığını anlamak mümkün olacaktır.

Tarihsel vaka analizine dayandırdığımız çalışmamızın kaynaklarını Edirne yerel basının önde gelen gazeteleri ile Osmanlı arşiv belgeleri oluşturmaktadır. Ele aldığımız cemiyetler hakkında arşiv belgelerinin nispeten az oluşu, Edirne yerel basınına ağırlıklı olarak kullanmamıza neden olmuştur. Bu durum yerel basın organlarının mahallerindeki, toplumsal dayanışmaya katkı sunan örgütleri desteklemelerinin ve onları görünür kılmalarının bir sonucudur. Gerçekten de II. Meşrutiyet basını hem yerel hem de ülkesel boyuttaki cemiyetlere sütunlarında fazlaca yer vermişlerdir. Cemiyetlerin faaliyet ve kampanyalarını sık sık sütunlarına taşıyarak hem onların tanınırlığını arttırmışlar hem de halkın ilgi, destek ve yardımlarını sağlamışlardır.

3 Bkz. Yavuz Selim Karakışla, "Osmanlı Fakir Çocuklarına Yardım Cemiyet-i Hayriyesi (1910) 'Edirne'nin Fakir Ama Akıllı Çocukları' ", *Tarih ve Toplum* 40, 239 (Kasım 2003): 19-27; Ayşe Zamacı, "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Edirne Vilayetinde Müslümanlar Tarafından Kurulan Cemiyetler ve Faaliyetleri", *Edirne Araştırmaları*, ed. Yüksel Topaloğlu ve Metin Ünver (Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları, 2023), 262-280; Ayşe Zamacı, "Donanma Cemiyeti Edirne Şubesi ve Faaliyetleri (1909-1912)", *Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi* 4, 7 (Yaz 2023): 269-307; Rümeyza Çatakdere, "Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Edirne Vilayetindeki Faaliyetleri (1912-1923)" (Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2025). Ayrıca İbriktepelî Rumların 28 Eylül 1908 tarihli girişimiyle kurulmasına teşebbüs edilen Dimitra Fukaraperver ve Maarifperver Cemiyeti için bkz. Feyzullah Uyanık, "İbriktepe Rumlarının Yarım Kalmış Bir Sosyal Yardım Teşebbüsü: Dimitra Fukaraperver ve Maarifperver Cemiyeti", *Her Yönüyle İpsala Sosyal Bilimler*, cilt 1, ed. Halûk Kayıcı ve Emin Ünsal (Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları, 2020), 181-188.

1. Tamim-i Lisan-ı Osmanî Cemiyeti

II. Abdülhamid döneminde cemiyetlerin özellikle ayrılıkçı siyasi faaliyetlerde bulunma ihtimalleri, ciddi bir endişe kaynağıydı. Çok istisnai durumlar dışında cemiyet teşkiline müsaade edilmemiş olup bu istisnadan yararlanan ender yapılanmalardan biri, Tamim-i Lisan-ı Osmanî Cemiyeti'ydi.⁴ Osmanlı Devleti'nde yaşayan Museviler arasında Judeo-Espagnol (Ladino) denilen bir İspanyol lehçesi yaygın olarak kullanılmaktaydı. Ancak XIX. yüzyılla beraber bu dil Musevilerin eğitim ve yayın faaliyetlerindeki ihtiyaçlarını karşılamaz olmuştu. Musevi cemaatinin kurduğu modern eğitim kurumlarında Fransızca, zamanla eğitim dili hâline gelmiş ve seçkin zümre günlük hayatta Fransızca konuşmayı tercih eder olmuştu. İbranice, dinî dersler kapsamında öğretilirken Türk dili müfredatta oldukça az yer alıyordu. Musevi gençlerin Türkçe öğretimden uzak tutulması, onların Osmanlı toplumuna yabancılaşmasına neden oluyordu. Bununla birlikte Musevi aydınlar arasında Türkçe kabul gören bir dildi. Üstelik bu aydınlar arasında Osmanlılık bilinci taşıyanlar da mevcuttu.⁵ Bunların dışında Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyılın ikinci yarısında, eğitim sahasında attığı bazı önemli adımlar da Musevi cemaatini Türkçeyi eğitim dili olarak benimsemeye sevk etmişti. Söz konusu adımların başında 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi gelmekteydi. Bu nizamnameyle gayrimüslim ve yabancı okulların müfredatına Türkçe dersi girmeye başlamıştı. 1876 tarihli Kanun-ı Esasi'nin 18. maddesinde Türkçenin resmî dil olduğu vurgulanırken devlet hizmetinde istihdam olunmak isteyen Osmanlı tebaasının bu dili bilmesi şart koşulmuştu. Son olarak 1896 tarihli Vilayat-ı Şahane Maarif Müdürlerinin Vazaifini Mübeyyin Talimat ile Türkçe, tüm gayrimüslim mekteplerinde zorunlu ders hâline gelmişti.⁶ Dolayısıyla XIX. yüzyıl koşullarına ve Osmanlı Devleti'nin belirlediği kurallara uyum sağlama çabası, Osmanlı Musevilerini İspanyolca dışında yeni bir millî dil arayışına yöneltmişti.

II. Abdülhamid döneminde Türkçeyi millî bir dil olarak benimseme yolunda adımlar atan Musevi cemaati, 1900 yılında Tamim-i Lisan-ı Osmanî Komisyonu'nu kurmuştur.⁷ Kurulan komisyona yaklaşık altı ay sonra resmî

4 M. Şükrü Hanoğlu, "Cemiyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 7: 329.

5 Stanford J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler*, çev. Meriç Sobutay (İstanbul: Kapı Yayınları, 2008), 258; Betül Karıcı, "Gayrimüslim Mekteplerinde Osmanlı Türkçesi'nin Öğretimini Yaygınlaştırmak İçin Yapılan Bazı Çalışmalar (1874-1909)", *ÇKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10, Özel Sayı (Aralık 2019): 37-38.

6 Ayrıntılı bilgi için bkz. Muttalip Şimşek, "Osmanlı Devleti'nde Türkçe'nin Gayrimüslim Okullarında Mecburi Hale Getirilmesi ve Uygulanması", *OTAM*, 43 (Bahar 2018): 199-228.

7 "Musevilerce lisan-ı millî olan İspanyolcanın külliye terkiyle umum mekteplerinde lisan-ı Osmanînin tedrisi için "Tamim-i Lisan-ı Osmanî" namıyla bazı zevattan mürekkep bir komisyon teşkili hakkında Hahambaşı Kaymakamlığından Adliye Nezaretine verilip nezaret-i müşarünileyhadan gönderilen tezkire", Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), BEO, 1479/110871, 30.4.1900.

ruhsat verilmiştir.⁸ Musevilerce böyle bir komisyonun kurulmasındaki amaç; millî dilleri olan İspanyolcanın tamamen terkiyle Musevî okullarında Türkçe eğitim vermek, kendi cemaat üyeleri arasında bu dilin öğrenilmesini ve kullanımını yaygınlaştırmaktır.⁹ İstanbul Hahambaşı Kaymakamlığı'nın girişimiyle başlatılan süreç sonunda komisyon, kurulmasındaki maksadın faydalı olmasından dolayı, Osmanlı resmî makamlarının da onayından geçerek meşru bir hâle gelmiştir. Bu komisyon zamanla cemiyet hâlini almış, Musevilerin yoğun olarak yaşadığı İzmir'de de teşkilatlandırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca Bursa'da "Tamim-i Lisan-ı Osmanî Musevî Mektebi" adıyla ibtidai derecesinde bir okul¹⁰ ve çeşitli milletlerden 450 kadar öğrencinin Osmanlı lisanını öğrendiği bir gece mektebi açılmıştır.¹¹

İstanbul ve Anadolu dışında, Rumeli coğrafyasında meskûn Museviler de Türkçenin cemiyetleşme yoluyla öğretilmesi konusunda faaliyete geçmişlerdi. Yukarıda bahsi geçen cemiyetin "Tamim-i Lisan-ı Osmanî Selanik Musevî Cemiyeti" adıyla Selanik'te bir şubesi açılmıştı. Cemiyetin fahri başkanlığını Selanik Hahambaşısı yürütmekteydi.¹² Edirne vilayetinin çok dinli ve çok kültürlü toplumsal yapısı, şehirde gayrimüslim vatandaşların da dernekler yoluyla örgütlenmesine imkân tanıyordu. Dolayısıyla Selanik dışında Edirne'deki Musevî Osmanlı vatandaşları da burada aynı cemiyeti teşkil etmişlerdi. Yerel basında "*Tamim-i Lisan-ı Osmanîye Hadim Musevî Cemiyeti*" olarak geçen cemiyetin Edirne'de tam olarak ne zaman kurulduğu bilinmemektedir. Bununla birlikte cemiyete ilişkin ilk haber Edirne'de neşredilen *Yeni Edirne* gazetesinin 22 Eylül 1908 tarihli nüshasında yer almıştır. Dolayısıyla bu örgütlenmenin II. Meşrutiyet'in ilanından sonra gerçekleştiği düşünülmektedir. Söz konusu haberde, Musevî vatandaşların gösterdikleri gayret ve mesleklerindeki sebat nedeniyle son derece güvenilir bir unsur olduğu, en büyük ticaretlerden küçük zanaatkârlıklara kadar sergiledikleri çabanın birbirinden farksız olduğu ifade edilerek Musevilerin çalışkanlıkları övülmektedir. Haberin devamında; "...*Anâsır-ı mütemed*[din]

8 "Musevilerin kullandıkları lisan olan İspanyolcanın terkedilerek bütün okullarda Osmanlı lisanının öğretilmesi konusundaki tamimin Lisan-ı Osmanî Komisyonunca resmîyete bağlandığının ilgili nezaretlere bildirildiği", BOA, DH.MKT., 2416/38, 18.10.1900.

9 "Musevilerce lisan-ı millî olan İspanyolcanın terki ile umum mekteplerde lisan-ı Osmanînin tedrisi ve efrad-ı cemaat beyninde neşr ve taliminin istihsalı için "Talim-i Lisan-ı Osmanî" Komisyonu namıyla teşekkül eden komisyonun millet-i Museviyyeye lisan-ı Osmanînin kabul ettirilmesi maksadına mebnî olduğu", BOA, BEO, 1501/112507, 09.6.1900.

10 Eralp Yaşar Azap, "Osmanlı Okullarında Türkçenin Öğretimine Genel Bir Bakış", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 20 (Mart 2024): 258-259.

11 "Bursa'da teşekkül eden Lisan-ı Osmanî Musevî Cemiyeti"nce açılan mektebe çeşitli milletlere mensup talebeyi tedris için lisan-ı Osmanî muallimi tayini talebine cevaben halihazırdaki bütçenin buna uygun olmadığı ve yeni bütçe hazırlandığında bu durumun kendilerine bırakıldığının Hüdavendigâr Valiliğine tebliği", BOA, MF.MKT., 1110/11, 14.02.1909.

12 "Kanun-i Esasi gereğince, Osmanlı Devleti'ndeki Musevilerin Osmanlıca öğrenebilmeleri için kurulmuş olan "Ta'mim-i Lisan-ı Osmanî Selanik Musevî Cemiyeti"nin resmileştirilmesine ve yardımda bulunulmasına dair Selanik hahambaşısının yazısı", BOA, TFR.I..KNS., 10/930, 13.10.1908; "Yeni Edirne", *Yeni Edirne*, 22 Eylül 1908, 4.

e-i Osmâniyyenin bir kısmını teşkil eden Mûsevî vatandaşların ileride hükûmet-i meşrûta-i Osmâniyyeye ibrâz-ı hidemât husûsundaki noksânlarını düşünerek ikmâlî çârelerini taharrî etdiler. Binâenaleyh büyük, büyüklüğü nisbetinde şâyân-ı takdîr bir cem'iyet teşkil etdiler ki vazîfe-i cem'iyetin [cem'iyet] ancak lisân-ı Osmâniyyenin Mûsevîlere neşr ve ta'mîmine hizmet etmektedir.” denilmektedir. Buna göre cemiyetin kuruluş amacı Osmanlı lisanını Museviler arasında yaygınlaştırmaktır. Fahri başkanlığını Mehmed Hilmi Efendi'nin üstlendiği cemiyetin idare heyeti Sambel Farhi, Jozef Betbasat, Salamon Farin, Salamon Menda, Moiz Mitrani, Yuşa Levi'den oluşmaktaydı.¹³ Meşrutiyetin henüz ilan edildiği ve Osmanlı unsurları arasında toplumsal dayanışma ve kaynaşmaya son derece ihtiyaç duyulduğu bir zamanda, Edirneli Musevilerin¹⁴ kurmuş olduğu bu cemiyet, kamuoyunda büyük bir memnuniyetle karşılanmıştı.

Cemiyetin Edirne'deki çalışmaları daha ziyade eğitim ve tiyatro faaliyetleri üzerine yoğunlaşmıştır. Öncelikle küçük yaştaki ve fakir, 30 civarında Musevi çocuğu, Edirne'deki özel okullardan biri olan Darü'l-edeb Mektebi'ne¹⁵ kaydettirilerek faaliyetlere başlanmıştır.¹⁶ “*Anâsır arasında lisân-ı Osmânînin ta'mîmi*” maksadını her fırsatta vurgulayan cemiyet, bu maksada yönelik olarak gece dersleri de düzenlemiştir.¹⁷ Bazı arşiv belgelerinden anlaşıldığına göre, Mehmed Arif Bey isimli bir Lisan-ı Osmanî

13 “Ta'mîm-i Lisân-ı Osmânîye Hâdim Mûsevî Cem'iyeti”, *Yeni Edirne*, 22 Eylül 1908, 3-4.

14 Edirne'deki Musevi vatandaşlar eğitime özel bir önem göstermiş, özellikle XIX. yy.'ın ikinci yarısından itibaren vilayette batılı tarzda mektepler açmaya başlamışlardır. Kız ve erkek öğrencilerin eğitim gördüğü bu mekteplerin dışında meslek eğitimi veren kurumlar da açmışlardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Meliha Tokel, “Tarihte ve Günümüzde Edirne Yahudi Cemaati” (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2010) 44-51; Tarık Sarıoğlu, “II. Meşrutiyet'in İlanından Balkan Savaşları'na Kadar Edirne (1908-1912)” (Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi, 2020), 309-312.

15 1903 yılının sonlarında kurulan Darü'l-edeb Mektebi, Edirne'de faaliyet gösteren hususi mektepler arasında en kaliteli eğitim veren mektep olarak nitelendirilmektedir. İbtidai ve rüşdiye derecelerinde eğitim veren mektebin kurucuları Vilayet Nafia Müdürü Şefik Bey, Baytar Müfettişi Hasan Tahsin Bey ve Muayene-i Hayvanat Memuru Ömer Adil Efendi'dir. Eğitim alanında Avrupa'daki gelişmeleri yakından takip eden mektep kurucuları, en yeni ve güncel eğitim metotlarını uygulamış, muallimlerin de katkısıyla dersler ciddiyetle takip edilmiş, bu da mektep talebelerinin başarısını doğrudan etkilemişti. Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülkadir Erçin, “II. Abdülhamid Döneminde Edirne Vilayeti (1876-1909)” (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2021), 286-288.

16 “Ta'mîm-i Lisân-ı Osmânî”, *Yeni Edirne*, 25 Mart 1909, 4.

17 Meşrutiyetin ikinci kez ilanından ve Kanun-i Esasî'nin yeniden yürürlüğe girmesinden sonra “Türkçe”nin resmî dil olarak vurgulandığı kurslara dönemin basınında rastlamak mümkündür. Örneğin Yeni Edirne gazetesinin 27. sayısında Edirne Vilayet Maarif Müdüriyetinin açmış olduğu bir Türkçe gece sınıfı ilanı bulunmaktadır. Bu ilana göre; Müslüman ve gayrimüslim ahalinin Türkçeyi öğrenebilmesi için idadide açılan gece sınıfında elifba, kıraat ve imla, hüsn-i hat, kavaid-i Osmanî dersleri verilecektir. Derslere katılım ücretsizdir. “Vilâyet Maârif Müdiriyyetinden.” *Yeni Edirne*, 1 Eylül 1908, 4. Konu hakkında başka örnekler için bkz. *Edirne*, 3 Eylül 1908, 4; Neyyir Mustafa, “Vezâifi-i Vatanperveraneden: Gece Mektepleri,” *Edirne*, 24 Eylül 1908, 1-2; *Yeni Edirne*, 22 Kasım 1909, 4; *Yeni Edirne*, 16 Aralık 1909, 3.

muallimi, bahse konu gece derslerinde öğretmenlik yapmıştır.¹⁸ Ayrıca Mülazım-ı Evvel Mehmed Ali ve Kemal efendiler de kuruma lisan-ı Osmanî muallimi olarak tayin edilmişlerdir.¹⁹ Edirne’de İstanbul yolu üzerindeki Alyans İsrailit Mektebi’nde verilen dersler iki kısımdan meydana gelmekte olup birinci kısım mektep efendilerine, yani öğrencilere, ikinci kısım ise Türkçe öğrenmek isteyen yetişkinlere mahsustu.²⁰ “Doktor Toledo Efendi” isimli bir şahsın, mektepte cemiyet yararına Türkçeyi öğretmek için çalıştığı tahmin edilmektedir.²¹ Cemiyet hedef kitlesini genişletmek ve çalışmalarında tam olarak başarıya ulaşmak arzusundaydı. Ancak dil derslerinin yapıldığı müstakil bir binaya sahip olamayışını, bunun önündeki en büyük engel olarak görüyordu. Konu hakkında Maarif Nezareti’ne başvurularak 300 liralık maddi bir destek talep edilmiştir. Nezaretin yapacağı bu yardıma ek olarak cemiyet, Edirne’deki hayırsever ahaliden de yardım toplamayı amaçlıyordu. Elde edilecek gelirle, üç sınıf ve bir idare heyeti odasından ibaret müstakil bir hizmet binası yaptırmayı planlıyordu. Böylece gündüz hanımlara gece ise erkeklere Türkçe dersleri vermek mümkün olacaktı. Ancak Maarif Nezareti, bütçe yetersizliği gerekçesiyle cemiyetin bu talebini kabul edememiştir.²²

Cemiyetin tiyatro faaliyetleri kapsamında; 1909 yılının mart ayında Edirne valisinin de katıldığı bir etkinlikle “*Nasıl Oldu?*” adlı oyun sahnelenmiştir. Vali Paşa etkinlikte yaptığı konuşmada, cemiyetin yüce bir maksatla kurulduğuna vurgu yaparak Osmanlı vatandaşları arasında birliği sağlamanın lüzum ve öneminden bahsetmiştir.²³ 26 Nisan 1910 gecesi “*Kanlı Plevne*” isimli tiyatro oyunu da başarılı bir şekilde sahnelenmiş, oyuna

18 1910 yılından itibaren hem Edirne Alyans İsrailit Mektebi’nde hem de cemiyetin gece derslerinde Osmanlıca dersleri veren Mehmed Arif Bey, Balkan Savaşı’nın çıkmasını müteakip ailesiyle birlikte İstanbul’a göç etmek zorunda kalmıştır. Bkz. “Edirne Talim-i Lisan-ı Osmanî ve Allians İsrailit mektepleri Lisan-ı Osmanî muallimi Mehmed Arif Efendi’nin inşaatı tamamlanan Edirne Numune Rüşdiyesi muallimi evvelliğine tayin talebi”, BOA, MF.İBT., 391/28,17.9.1912; “Edirne Alyans İsrailiyat ve Tamim-i Lisan-ı Osmanî mektepleri lisan-ı Osmanî muallimi olup harp ilanından sonra İstanbul’a hicret eden Mehmed Arif Efendi’nin civar vilayetlerden birine tayin talebi”, BOA, MF.İBT., 444/24, 22.5.1913; “Edirne Alyans Mektebi ve Musevi gece dersleri lisan-ı Osmanî muallimi Arif Bey’in memuriyet mahalline gönderilmesine dair Edirne vilayeti tahriratının, mumailihin başkaca kayıt muamelesi yapıldığından Muhasebat Dairesine verildiği”, BOA, MF.İBT., 449/15, 14.8.1913.

19 *Yeni Edirne*, 28 Ekim 1910, s. 3.

20 “Gece Dersleri,” *Yeni Edirne*, 19 Şubat 1911, 3.

21 Mehmed Şerif imzasıyla ve *Yeni Edirne* gazetesinde, Doktor Toledo Efendi’ye ithafen yazılmış bir yazıda, “Toledo Efendi’nin Türkçe öğretmek için kurulan bir derneğin açmış olduğu mektepte çalışmasından dolayı duyulan memnuniyet ve şükran” ifade edilmektedir. Söz konusu derneğin Tamim-i Lisan-ı Osmanî olduğu tahmin edilmektedir. Bkz. “Ta’mim-i Lisân-ı Osmânî Cem’iyyeti Münasebetiyle,” *Yeni Edirne*, 16 Ağustos 1910, 2-3.

22 “Tamim-i Lisan-ı Osmanî Cemiyeti’nin Edirne Şubesi’nce mekatib-i vakfiye ve hususiye ikramiyesinden münasip bir miktar para talep olunduğu, nezaret bütçesinin yetersizliği ve İdare-i Vilayat Kanunu’nuyla maarif hisse-i ianatı tamamen mahallerine terk olunduğundan gereğinin Edirne Maarif Müdüriyetince yapılması”, BOA, MF.İBT., 370/28, 28.4.1912.

23 “Ta’mim-i Lisân-ı Osmânî,” *Yeni Edirne*, 25 Mart 1909, 4.

Edirne'nin önde gelen şahsiyetleri katılım göstermiştir.²⁴ “*Bir millet lisaniyla yaşar, lisaniyla kıyam eder, lisaniyla isbat-ı mahiyet eyler*” diyen cemiyet, 3 Eylül 1910 Cumartesi akşamı Reşadiye Bahçesi'nde bir gösteri tertip etmiştir. Gösteriden elde edilecek gelirle hem Darü'l-edeb Mektebi'nin ihtiyaçlarının hem de cemiyetin masraflarının karşılanacağı belirtilmiştir.²⁵

2. Edirne Osmanlı Cemiyet-i Hayriyesi

II. Meşrutiyet Dönemi'nde, adında “*Cemiyet-i Hayriye*” tabirini kullanan pek çok cemiyet kurulmuştur. Özellikle kadın örgütlenmelerinde bu tabire sık rastlanmaktadır. Anayasal düzene geçişin sağladığı özgürlük iklimi, Osmanlı kadınlarının cemiyetler yoluyla örgütlenmesine son derece uygun bir ortam yaratmıştı. Kadınlar çeşitli amaçlarla kurdukları cemiyetler vasıtasıyla kamusal alanda daha fazla görünür olmuşlar ve toplumsal sorunlara çözüm üretmeye çalışmışlardır.²⁶ Bu bağlamda Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye, Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi, Şişli Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniyesi, Suriye Nisvan-ı Umur-ı Hayriye Cemiyeti, Osmanlı kadınlarının kurdukları hayır cemiyetlerine birkaç örnektir.²⁷ Bunlara ek olarak Kastamonu'nun önde gelen kadınları tarafından I. Dünya Savaşı yıllarında “Cemiyet-i Hayriye-i Nisvan” kurulmuştur.²⁸ Ayrıca Edirneli hanımlar da Kırcaali'de Nisa Cemiyet-i Hayriyesi,²⁹ Cısr-i Mustafa Paşa'da Nisvan-ı İslamiye Cemiyet-i Hayriyesi³⁰ ve (Bulgar Kadınları) Cemiyet-i Hayriyesi,³¹ Donanma Cemiyeti'nin Edirne hanımlar şubesi olarak Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye³² isimli cemiyet ve komisyonları meydana getirmişlerdir. Kadın örgütlenmelerinin dışındaki cemiyetlerde de *cemiyet-i hayriye* ifadesi sık sık yer almıştır. Edirne'de kurulduklarını ifade ettiğimiz Makabir-i İslamiye Cemiyet-i Hayriyesi ve Osmanlı Fakir Çocuklarına Yardım Cemiyet-i Hayriyesi dışında Rehber-i Teavün Cemiyet-i Hayriyesi, Bosna ve Hersek Cemiyet-i Hayriye-i Osmaniyesi, Panaiya (Meryem Ana) Eytam Cemiyet-i Hayriyesi, Barla Cemiyet-i Hayriyesi, Kasımpaşa Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi, İstanbul Cemiyet-i Hayriyesi bu duruma sadece birkaç örnektir.³³

24 “Varaka,” *Yeni Edirne*, 30 Nisan 1910, 3.

25 “Reşâdiyye Bağçesi'nde Müsâmere,” *Yeni Edirne*, 1 Eylül 1910, 4.

26 Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, (İstanbul: Metis Yayınları, 2021), 87-131.

27 Zikredilen cemiyetlerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ayşe Zamacı, “Cumhuriyete Giden Süreçte Kadın Dayanışması: Son Dönem Osmanlı Tarihinde Kadınların Kurduğu Yardım Cemiyetleri”, *Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılına Armağan (Dil-Edebiyat-Tarih Araştırmaları)*, ed. Salih Koralp Güreşir ve Tark Sarioğlu (Çanakkale: Paradigma Akademi, 2023), 221-236.

28 Nicole A.N.M. Os, *Feminizm Hayırseverlik ve Vatanseverlik Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadınların Örgütlü Yaşamı*, çev. Murat Kemaloğlu, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2021), 140.

29 *Edirne*, 2 Ocak 1909, 3.

30 *Edirne*, 30 Ocak 1909, 2.

31 “Mustafa Paşa: Havâdisi,” *Yeni Edirne*, 2 Nisan 1911, 3.

32 “Edirne Nisvân-ı Muhteremesinin Bir Teşebbüs-i Ulvîsi,” *Yeni Edirne*, 19 Şubat 1910, 3.

33 Yeliz Usta, “Meşrutiyet Döneminde Sosyal Yardım Cemiyetleri ve Faaliyetleri (1908-1918)” (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2016), 82, 164, 167, 169, 172, 175.

Bu tabir, kurulan cemiyetlerin askerî veya sivil toplumun hemen her kesimine yardım etme, hayır işleri düzenleme amaç ve çabasını yansıtan, dönemin sembol bir kavramı hâline gelmiş ve sıklıkla kullanılmıştır.

II. Meşrutiyet'in ilanından birkaç ay sonra Edirne'de de “*Cemiyet-i Hayriye*” tabirini ünvanında kullanan “*Edirne Osmanlı Cemiyet-i Hayriyesi*” isimli bir cemiyet tesis edilmiştir. Adı yerel basında “*Cemiyet-i Hayriye-i Osmaniye*”, “*Cemiyet-i Hayriye*”, “*Edirne Cemiyet-i Hayriyesi*” gibi farklı şekillerde geçen³⁴ cemiyetin tam olarak ne zaman kurulduğu bilinmemektedir. Ancak *Yeni Edirne* gazetesinin 5 Kasım 1908 tarihli nüshasında, cemiyetin kurulduğuna ve beyanname yayımladığına dair bir habere rastlanılmaktadır. Bu haberden yola çıkılarak cemiyetin 1908 yılının kasım ayı başında kurulduğu tahmin edilebilir. Cemiyetin kurucu isimleri arasında Mevlevi Şeyhi Selahaddin Efendi ile Levazım Dairesi Birinci Şube Müdür Muavini Mehmed Bey ve tüccardan Şevket Efendi yer almaktadır.³⁵ Bahsi geçen beyannameye göre; vatanın her noktasından Edirne'ye akın akın ihtiyat askeri gelmektedir. Milletin can, mal ve hürriyetinin muhafızı olan bu askerler, kendi memleketlerindeki ailelerini bırakıp icabında her türlü zorlu şartta düşmanla mücadele ederek vatani koruyacaklardır. Edirneliler olarak memleketimize gelen bu askerleri iyi bir şekilde ağırlamak, en başta kışın soğuşundan onları korumak vazifemizdir. Dolayısıyla yeni kurulan bu cemiyetin kuruluş gayesi, Edirne'deki askerler için ahaliden kışlık giyecek olarak pamuklu yelek toplamaktır. Ahalinin hamiyetine güvenilerek oluşturulan bu cemiyet vasıtasıyla, hediye olarak toplanan yelekler güvenli bir şekilde ordu personeline ulaştırılacaktı. Gerekli kolaylığı sağlamak için yeterli miktarda şube ve memurlar belirlenmişti. Cemiyetin asıl merkezi ile depoyu idaresi Edirne'deki Büyük Arasta'daydı. Cemiyete aynı bağışta bulunulabileceği gibi bir pamuklu yeleğin bedeli olarak yarım mecidiye de bağış yapılabilirdi. Hayırseverlerin bağışları mukabilinde muhakkak mühürlü bir makbuz almaları gerekmekteydi. Ayrıca bağışta bulunanların isimleri bağış miktarıyla birlikte *Yeni Edirne* gazetesinde ilan edilecekti.³⁶

Edirne Osmanlı Cemiyet-i Hayriyesi yukarıdaki beyannamenin ardından cemiyetin kuruluş maksadını ve çalışma prensiplerini açıklayan programını kamuoyunun bilgisine sunmuştur. Vilayet tarafından onaylanan 10 maddelik program şu şekildedir:

Mâdde 1: Bilâ tefrîk-i cins ve mezheb bilcümle Osmânîliler tarafından sırf ârzû-ı vicdânî ile asâkir-i Osmâniyye için hediye eden verilecek pamuklu yelek derc ve cem' ve cihet-i askeriyyeye teslim etmek maksadı ile bir cem'iyet-i hayriyye teşekkül etmiştir.

34 Bkz. *Yeni Edirne*, 9 Kasım 1908, 3; *Yeni Edirne*, 24 Kasım 1908, 3; *Yeni Edirne*, 4 Ocak 1909, 4; *Yeni Edirne*, 19 Ocak 1909, 4; *Yeni Edirne*, 9 Mart 1909, 4.

35 *Yeni Edirne*, 5 Kasım 1908, 4; *Yeni Edirne*, 9 Kasım 1908, 3.

36 *Yeni Edirne*, 5 Kasım 1908, 4; *Edirne*, 7 Kasım 1908, 3.

Mâdde 2: Cem'ıyyet-i hayriyye hey'et-i idâre nâmıyla şimdilik on iki zâtadan ibâretidir a'zâlığa da her Osmânlı kabûl [e]dilir.

Mâdde 3: Hey'et-i idâre ekseriyyet-i ârâ ile ittihâz-ı karâr eder ve mukarrerât-ı müttehazasını îcâbında bâ müzekkire makam-ı vilâyete arz eyler.

Mâdde 4: Cem'ıyyetin Edirne Osmânlı Cem'ıyyet-i Hayriyyesi nâmıyla bir mührü vardır.

Mâdde 5: Hey'et-i idâre îcâbında lüzûmu kadar şuaabât-ı muvakkate teşkil edebilir.

Mâdde 6: Cem'ıyyet-i Hayriyyede îfâ-yı vazîfe edeceklerin bir gûne maâş ve tahsîsât talebine hakları yoktur.

Mâdde 7: Ashâb-ı hamiiyyete bir sühûlet olmak üzere adedi yarım mecîdiyye i'tibâriyle nakd dahî kabûl olunub i'mâl-i husûsî deruhde eyler.

Mâdde 8: Eşyâ ve nakd teslîm iden zevâta cem'ıyyet-i hayriyyenin ve kabz iden zevâtın mühürleriyle mahtûm bir makbûz ilmühaberi verilir.

Mâdde 9: Hey'et-i idâre tarafından münâsib görülenler sandık emîni, kâtib, anbar me'mûru ta'yîn edilir ve bu me'mûrlar kabz etdikleri eşyâya mukabil makbûz ilmühaberi vermekle mükellefdir.

Mâdde 10: Eşyâ ve nakd teberru' eden zevâtın esâmîsi ile eşyânın cinsi ve nev'i ve nakdin mikdârı Edirne gazetesıyla i'lân edilecektir.³⁷

Cemiyet programının yer aldığı bu haberin devamında uzun bir bağışçı listesi bulunmaktadır. Listeye göre cemiyetin kurucu isimlerinden Mevlevi Şeyhi Selahaddin Efendi'nin 60, Şevket Efendi'nin 50 ve Mehmed Bey'in 10 pamuklu yelek bağışladığı kampanyada, ilk etapta toplam 550 yelek toplanmıştır.³⁸ 1908 yılı kasım ayının ilk üç haftasında cemiyetin topladığı pamuklu yelek miktarı 1.000'i geçmiştir.³⁹ Aynı ayın sonunda yelek miktarı 3.000'e ulaşmış ve toplanan yelekler ordu ambarına teslim edilmiştir.⁴⁰ 1909 yılının ocak ayı başında ordu ambarına teslim edilen 1.500 yelek ile birlikte toplam teslimat sayısı 14.000'e ulaşmıştır.⁴¹ Ocak ayının ikinci yarısında ise toplanan bağış miktarı 17.000'e yükselmiştir.⁴² Cemiyet sadece aynı bağış değil nakdî bağış da kabul etmiş olup bu bağlamda Malkara kazasınca toplanan 1.350 kuruş Cemiyet-i Hayriye'ye teslim edilmiştir.⁴³

37 *Yeni Edirne*, 9 Kasım 1908, 3-4.

38 *Yeni Edirne*, 9 Kasım 1908, 3-4.

39 *Edirne*, 21 Kasım 1908, 2; *Yeni Edirne*, 23 Kasım 1908, 4.

40 *Edirne*, 28 Kasım 1908, 2; *Yeni Edirne*, 30 Kasım 1908, 4; *Edirne*, 5 Aralık 1908, 1.

41 *Yeni Edirne*, 4 Ocak 1909, 4; *Edirne*, 9 Ocak 1909, 2.

42 *Yeni Edirne*, 19 Ocak 1909, 4; *Edirne*, 23 Ocak 1909, 3.

43 *Edirne*, 27 Şubat 1909, 3.

Cemiyetin yukarıda bahsedilen beyannamesinde yardımların daha yaygın bir şekilde toplanabilmesi adına şubeler açılacağı belirtiliyordu. Bu amaçla Edirne'nin İstasyon ve Karaağaç mevkiinde bir şube meydana getirilmiştir. Alay Emini Rasim Efendi'nin zevcesinin başkanlığındaki bu şube, istasyon civarında ikamet eden zabıt ve memur ailelerinden meydana geliyordu. Bu şube mensupları kısa sürede organize olarak ordu personeli için pamuklu yelek imaline başlamıştır.⁴⁴ Ayrıca Edirne'de görev yapan asker ve bürokratların zevceleri ile yerli tüccar ve esnaf ailesinin hanımlarından, ordu yararına bağış kabul edilmiştir. Bunun sonucunda şube tarafından toplam 154 parça giyim eşyası toplanmıştır.⁴⁵

Edirne Osmanlı Cemiyet-i Hayriyesi etki gücü sadece Edirne ile sınırlı bir oluşum değildi. Zira cemiyete Biga kazasından da bağışlar gönderilmiştir. Bigalı hayırseverlerin muhtelif tarihlerde toplamış olduğu 1.588 pamuklu yelek, 660 çift çorap, 2 çift eldiven, 1 adet fanila ve 2 adet gömlek, önce cemiyete, buradan da Osmanlı ordusuna teslim edilmiştir.⁴⁶

3. Rumeli Muhacirin-i İslamiye Cemiyeti

Rumeli Muhacirin-i İslamiye Cemiyeti, Rumeli'den Osmanlı topraklarına göç etmiş veya göç edemeyerek burada kalmış Müslüman muhacirlerin haklarını müdafaa etmek amacıyla kurulmuş bir yardım cemiyetidir. Cemiyete ilişkin bazı çalışmalarda 1908 yılı sonunda veya 1909 yılında kurulduğuna dair bilgiler mevcuttur.⁴⁷ Bununla birlikte İstanbul vilayetinden cemiyetin tesciline dair nizamname ve beyannamesi için ilmühaberi, 3 Ekim 1909 tarihinde verilmiştir. Dolayısıyla cemiyet 1908'de faaliyete geçmişse bile resmiyet kazanması 1909 yılında gerçekleşmiştir. Cemiyetin genel merkezi İstanbul'dadır, ayrıca cemiyet nizamnamesinin 3. maddesinde belirtildiği üzere merkeze bağlı taşra şubeleri açılması da kararlaştırılmıştır.⁴⁸ Rumeli Muhacirin-i İslamiye Cemiyeti, Rumelili göçmenlerle dayanışma içerisinde bulunarak onların ihtiyaçlarının giderilmesi noktasında topladığı yardımlarla devletin yükünü hafifletmeye çaba harcamıştır. Ayrıca muhacirlerin yerli halk ile aralarında bağ tesis edilmeye çalışılarak yeni yerleştikleri yerlere uyum sağlamalarına gayret edilmiştir.

44 *Yeni Edirne*, 9 Kasım 1908, 3.

45 *Yeni Edirne*, 15 Aralık 1908, 4.

46 *Yeni Edirne*, 9 Mart 1909, 4.

47 Züriye Çelik, "Osmanlı'nın Zor Yıllarında Rumeli Göçmenlerinin Türk Basınındaki Sesi: 'Muhacir' Gazetesi (1909-1910)" (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2007), 12-14; Ufuk Erdem, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Muhacir Komisyonları ve Faaliyetleri (1860-1923)*, (Ankara: TTK Yayınları, 2018), 249.

48 "Merkezi İstanbul'da bulunan Rumeli Muhacirin-i İslamiye Cemiyeti'nin merkez şubesine ilmühaber verilmiş olup, taşradaki şubelerinden malumat alınmadığı. Taşralardaki şubelerin merkezden ya da mahallerinden müracaat ederek ilmühaber almalarının lazım geleceği", BOA, DH.MUİ., 48/50, 08.01.1910.

Kültürel alanda da faaliyet göstererek hem muhacirlere hem de cemiyete gelir temini için birtakım yayınlar neşretmiştir. Aynı zamanda muhacirlerin iskânına yardımcı olmak suretiyle devletin iskân politikasında yönlendirici bir rol oynamıştır.⁴⁹

Yukarıda da belirtildiği üzere cemiyetin genel merkezi başkent İstanbul olmakla beraber Bandırma, Adapazarı, Karamürsel, Edremit, Kirmasti, Biga, Gönen, Balıkesir ve Susurluk'ta şubeleri bulunmaktaydı.⁵⁰ Cemiyetin Edirne'de de bir şubesi olup yerel basında şube yerine “kulüp” ifadesinin kullanıldığı görülmektedir. Kulübün resmî açılışı, 30 Ocak 1909 tarihinde gerçekleşmiştir. Şehirdeki rüşdiye mektebinin karşısında bulunan kulüp binasında gerçekleşen açılışa Vali Reşid Paşa, mülki ve askerî memurlar ile belde eşrafından oluşan kalabalık bir heyet katılmıştır. Katılımcı profillerine bakıldığında kulübün vilayet idaresi ve yerel eşrafla iş birliği ve etkileşim içinde olduğu, aynı zamanda bu resmî ve muteber kesimin açık desteğini sağladığı anlaşılmaktadır. Askerî mızıkanın çaldığı marşlar eşliğinde başlayan açılış, kâtibin kulübün kuruluş maksadını açıklayan beyannamesiyle devam etmiştir. Bu beyannamede İslam ahalinin senelerden beri hicret yüzünden çektikleri ızdıraba dikkat çekilerek kulübün açılış amacına vurgu yapılmıştır. Buna göre kulüp; hain idarelerin elinden kurtularak hem-din ve hemcinslerinin kucağına koşan muhacirlerin istirahatlerini sağlamak ve düşmanlarının hakaretleri altında ezilmekte olan Müslümanların şahsi ve dinî hukuklarını korumaya çalışmak üzere tesis edilmiştir. Beyannamede Kanun-ı Esasi ve Meclis-i Mebusana bağlılığını bildiren idare heyeti, mağlubiyet devirlerinden beri muhacirlere olan desteklerinden dolayı Edirne halkına minnetlerini sunmuştur. Yüzlerce muhacirin ve yerli ahalinin de katıldığı açılış töreninde Vali Reşid Paşa cemiyete açık desteğini belirterek mümkün olduğunca yardımda bulunacağını ifade etmiştir. Tören, Gümölcinelî Hüseyin Hüsnü Bey, Alay Müftüsü Ata Efendi ve şube azası Sırrı Bey tarafından yapılan konuşmalarla sona ermiştir.⁵¹

Edirne, bulunduğu coğrafi konum itibariyle Balkanlar'dan başkent İstanbul ve Anadolu'ya yapılan göçler için hem önemli bir güzergâh hem de önemli bir iskân mahalliydi. Osmanlı-Rus Harbi'nden (1877-78) itibaren yoğunlaşan muhacir akını, neredeyse devletin sonuna kadar devam etmişti. Dolayısıyla burada Müslüman-Türk göçmen gruplarına sık sık rastlamak mümkündü. Rumeli Muhacirin-i İslamiye Cemiyeti Edirne Kulübü, merkezî idareyle kurduğu temaslarla, şehirdeki göçmenlerin yaşadığı sıkıntı ve zorlukları gidermede faal bir rol üstlenmiştir. Örneğin şubenin 1909 yılının yaz aylarında Meclis-i Mebusan Riyasetine gönderdiği bir telgrafta,

49 H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Talihi Göç*, (İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2001), 155-160.

50 Çelik, “Muhacir Gazetesi”, 14-15.

51 “Rumeli Muhâcirîn-i İslâmiyye Kulübü,” *Yeni Edirne*, 1 Şubat 1909, 2.

buradaki muhacirlerin perişan vaziyetlerine dair bilgiler paylaşılmıştır. Buna göre; iskânlarına kadar işeleri için tahsisat verilmediğinden, muhacirler aç bir şekilde su kenarlarında sürünmekte ve dilencilik yapmaya mecbur kalarak mahvolmaktadırlar. Haysiyet-i milliyeyi de muhafaza etmek için bu muhacirlerin işelerine dair derhal tahsisat sağlanmalıdır. Bunun üzerine Vilayat Muhacirin Masarifinin birinci tertibinden 200.000 kuruşun Edirne vilayeti tarafından sarfına izin verilmiş, ayrıca ikinci tertip olan 600.000 kuruşun ödenmesi için Maliye Nezaretine yazı yazılmıştır.⁵² Kulüp aynı zamanda kimsesiz ve korunmaya muhtaç çocukları da himayesine almıştır. Örneğin, şube tarafından giyim ve gıda ihtiyacı karşılanan Plevne muhacirlerinden Ahmet Efendi, eğitim almak üzere İstanbul'a gönderilmiştir. Ahmet'in buradaki yatılı bir okula kaydı için Maarif Nezaretinden talepte bulunulmuşsa da maalesef nezaret bu talebi olumlu karşılamamıştır.⁵³

Yukarıda bahsedilenler dışında kulübün faaliyetleri, konferans ve konuşma programları düzenleme noktasında yoğunlaşmıştır. Program konularını daha çok içtimai ve dinî konular ile Müslüman muhacirlerin sorunları oluşturmuştur. Örneğin 13 Şubat 1909 tarihinde, muhacirlerin şimdiki ve gelecekteki refahlarını sağlamak üzere alınacak tedbirler ve birlikte yapılacak icraatlar üzerine, genel bir konferans verileceği duyurulmuştur.⁵⁴ Rusçuk eski müftüsü Ali Ziya Efendi, 1911 yılının 17 Nisan ve 1 Mayıs günlerinde muhacirler ve İslamiyet'in faziletlerine dair birer konferans ve mevize (öğüt) vermiştir.⁵⁵ Benzer şekilde Hoca Harun Efendi tarafından 29 Ocak 1911 günü dinî ve içtimai bir konferans verilmiştir.⁵⁶ Konferanslar dışında tiyatro oyunları düzenlenmek suretiyle kulüp yararına gelir toplanmıştır. Bu bağlamda 31 Aralık 1910 tarihinde Şevki Efendi idaresindeki kumpanya tarafından "*Gazi Ahmed Muhtar Paşa yahut Kars Muharebesi*" isimli, dört perdelik millî ve askerî bir oyun gösterime sunulmuştur.⁵⁷

Rumeli Muhacirin-i İslamiye Cemiyeti Edirne merkezi dışında, vilayetin bazı sancak (liva) ve kazalarında da şubeler açmıştır. Bunlardan bir tanesi olan Gümülcine Kulübü, düzenlediği faaliyetlerle ön plana çıkmıştır. Osmanlı donanmasının gelişmesi maksadına yönelik olarak 2 Ocak

52 "Edirne Rumeli Muhacirin-i İslamiye Cemiyeti'nin, muhacirlerin iskânlarından önce işeleri için tahsisat verilmediğinden dolayı zor durumda oldukları şikâyeti üzerine Edirne vilayetinden muhacirlerin hane ve nüfus miktarıyla ihtiyaçları hakkında bilgi istenmesi", BOA, DH.MKT., 2898/59, 31.7.1909 ve 11.8.1909 tarihli yazılar.

53 "Rumeli Muhacirin-i İslamiye Cemiyeti Edirne Şubesi tarafından, Plevne muhaciri Ahmed Efendi'nin Dersaadet'te yatılı mekteplerden birine kaydedilmesinin talep edildiği", BOA, MF.MKT., 1177/30, 01.01.1912; "Plevne muhacirlerinden Ahmed Efendi'nin Dersaadet mekatiplerinden birine kaydının yapılmasının mümkün olmadığı", BOA, DH.ID., 26/62, 01.01.1912.

54 *Yeni Edirne*, 7 Şubat 1909, 4.

55 "Muhâcirin-i İslâmiyye Cem'iyyeti Kulübü'nden," *Yeni Edirne*, 12 Nisan 1911, 3; "Mev'ize," *Yeni Edirne*, 30 Nisan 1911, 2.

56 "Konferans," *Vatan*, 27 Ocak 1911, 3; "Konferans," *Yeni Edirne*, 29 Ocak 1911, 2.

57 "Tiyatro," *Yeni Edirne*, 30 Aralık 1910, 3.

1910 günü tertiplenen güreş müsabakası⁵⁸, muhacirlerle meskûn köylere gerçekleştirilen inceleme gezisi⁵⁹ ve Girit'e yönelik ilhakı protesto etmek için düzenlenen gösteri yürüyüşü, kulübün düzenlediği faaliyetlerden bazılarıdır. Protesto kapsamında 5.000 kişilik bir kalabalık önce Gümülcine Muhacirin-i İslamiye Kulübü önünde toplanmış, ardından ellerinde bayrak ve sancaklarla belediye binasına doğru yürüyüşe geçmiştir. Belediye önünde gerçekleştirilen konuşmaların ardından kalabalık önce Muhacir ve İttihat ve Terakki kulüplerine, daha sonra telgrafhaneye ve hükûmet konağına yönelmiştir. Protesto gösterisinde okunan nutuk ve yapılan konuşmalarla Girit'in işgaline yönelik tepkisini ortaya koyan ahali, gösteriyi padişah ve hükûmetin başarısı için yapılan dualarla bitirmiştir.⁶⁰ Aynı süreçte Edirne'deki Muhacirin-i İslamiye Kulübü'nde Girit'e gönüllü olarak gitmek isteyenlerin kaydedildiği bir defter açılmıştır.⁶¹

Yukarıda bahsedilen etkinlikler dışında, Muhacirin-i İslamiye Cemiyeti Gümülcine Kulübü tarafından bir eğlence programı da düzenlenmiştir. Mutasarrıf Kazım Bey'in riyasetindeki eğlenceler oldukça geniş kapsamlı olup programdan elde edilecek hasılatın tamamının muhtaç muhacirlere ait olacağı duyurulmuştur. 3 Haziran 1910 Cuma günü başlayacak eğlencelerin üç gün sürmesi planlanmıştır. Eğlenceler kapsamında güreşler, yaya koşusu, merkep koşusu, velospit (bisiklet) yarışı, tiyatro gösterisi, jimnastik ve idman gösterisi, askerî mızıkâ konserleri düzenlenecekti. Ayrıca güreşlerde ve yarışlarda derece elde edenlere, değişen oranlarda para ödülü veya çeşitli türden hediyeler verilecekti.⁶² Eğlencelere Drama ve İskeçe'den katılımların olacağını öğrenilmesi üzerine, programda küçük bazı değişikliklere gidilmiştir.⁶³ Ayrıca Dersaadet, Siroz ve Dedeâğaç halkından da katılım gerçekleşmiş ve buralardan gelen misafirlere şimendifer idaresince %50 tenzilat yapılmıştır.⁶⁴ Böylece eğlencelere katılmak isteyen fakat bölgeye uzakta bulunan ahalinin ulaşımını kolaylaştırmak ve uygulanan indirimle katılımı arttırmak hedeflenmiştir. Gümülcine eğlenceleri planlandığı gibi 3-5 Haziran 1910 tarihleri arasında üç gün boyunca icra edilmiştir. Yapılan teşviklerin bir sonucu olsa gerek, tren seyahatiyle İskeçe'den 600'ü aşkın sayıda bir kitle, eğlencelere katılım sağlamıştır. Bunun yanı sıra civar kasaba ve köylerden de binlerce seyirci, eğlence alanını ziyaret ederek millî oyun, güreş ve yarışları izlemiştir. Bu durum *ahali-i kadime* ve *ahali-i muhacirinin* birbirlerini daha yakından tanımasına ve kaynaşmasına büyük bir vesile teşkil etmiştir. O sırada Gümülcine'de bulunan Edirne Valisi Hacı Adil Bey

58 *Muhacir*, 1 Ocak 1910, 4.

59 "Maârifde Hatve-i Terakki," *Muhacir*, 2 Nisan 1910, 4.

60 "Muhacir Gazetesi Müdiriyyet-i Behiyyesine," *Muhacir*, 14 Mayıs 1910, 4.

61 "Edirne'de Münteşir Âfâtâb Refik-i Muhteremimizde Okunmuşdur," *Muhacir*, 15 Haziran 1910, 3.

62 *Muhacir*, 25 Mayıs 1910, 3.

63 *Muhacir*, 1 Haziran 1910, 4.

64 "Gümülcine Müsâmeresi," *Muhacir*, 4 Haziran 1910, 4.

de eğlence mahalline gelerek yarışları izlemiştir. Hacı Adil Bey'in burada muhacirler hakkında yaptığı konuşma, muhacirlerin kalplerinde minnettarlık hissi uyandırmıştır.⁶⁵

Cemiyetin Gümülcine sancağındaki kulübü dışında, bu sancağa bağlı İskeçe kazasında da bir şubesi bulunmaktaydı. İskeçe Kulübü, Kurban Bayramı'nın 1. günü olan 23 Aralık 1909 tarihinde açılmıştır.⁶⁶ Açılışından sonra Muhacir gazetesinde kulübe dair ilk haber; *gece dersleri* düzenlenmesine ilişkindir. Buna göre “*ni ‘met-i maârifden mahrûm*” İskeçeliler için geceleri devam edebilecekleri dersler verilecektir. Bu dersleri vermekten maksat ise “*...hiç olmazsa iki iki dört eder hesâbını yapabilmek ve hemşehrîlerimizin yekdîgerine gönderecekleri mektûbları okutdurmak ve okur yazar aramak külfetinden âzâde...*” kalmalarını sağlamaktır.⁶⁷ Bu bakımdan gece derslerinde okuma-yazma ve temel matematik işlemleri öğretildiği düşünülebilir. Gece dersleri dışında İskeçe Muhacir-i İslamiye Kulübü'nde ilmî nitelikli sohbet programları düzenlenmiştir. Örneğin İskeçe kazası kaymakamı Mazhar Müfid Bey tarafından 1910 yılının Eylül ayında “Dinlerin Karşılaştırılması ve İslam Dininin Meali” konulu bir konferans verilmiştir. Cemiyet bu tür ilmî faaliyetleri, aynı zamanda bir gelir toplama fırsatına dönüştürmüştür. Bu bağlamda kaymakam beyin konferansından sonra Osmanlı donanmasına⁶⁸ yardım amaçlı bir müzayede gerçekleştirilmiştir. Müzayede kapsamında yazma eser, sigara, çay gibi ürünlerin satışı gerçekleştirilerek Osmanlı donanması yararına toplam 14.448 kuruş hasılat elde edilmiştir.⁶⁹ Bu etkinlikten kısa bir süre sonra, 1910 yılının Ekim ayında, donanma yararına yeni bir müzayede daha gerçekleştirilmiştir. Bir bastonun müzayedeye konulması sonrasında donanma yardımı olarak 1.165 kuruş hasılat elde edilmiştir.⁷⁰ Bunların dışında, muhtemelen gösteri ve etkinliklerde kullanılmak üzere, 25 kişilik bir bando takımı oluşturulmuştur.⁷¹

65 “Gümülcine Eğlenceleri,” *Muhacir*, 8 Haziran 1910, 4; “Gümülcine'deki Merkezimizden Mektûb; Muhâcir Gazetesine,” *Muhacir*, 25 Haziran 1910, 3.

66 *Muhacir*, 1 Ocak 1910, 4.

67 “İskeçe Şu‘besinde Teşebbüsât-ı Maârifperveri,” *Muhacir*, 2 Şubat 1910, 3.

68 Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu donanmayı halktan toplanan bağışlarla güçlendirme fikri, Donanma Cemiyeti'nin kuruluşuyla başlamıştır. 19 Temmuz 1909 tarihinde kurulan Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra kurulmuş ve dönem boyunca varlığını etkin bir şekilde sürdürmüş önemli bir örgütlenmedir. Merkezi İstanbul'da olmakla birlikte taşrada ve yurt dışında da şubeleri bulunmaktadır. Cemiyetin Edirne şubesi 30 Eylül 1909 tarihinde açılmıştır. Cemiyet ve donanma yararına çok çeşitli bağış toplama yöntemleri takip edilmiş olup “müzayede” yöntemi bu yöntemlerin en sık kullanılanlarından biri olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Selahittin Özçelik, *Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti*, (Ankara: TTK Yayınları, 2000); Zamacı, “Donanma Cemiyeti Edirne Şubesi”, 269-307.

69 “İskeçe Donanma-i Osmânî Komisyonundan,” *Yeni Edirne*, 29 Eylül 1910, 2; “İskeçe Donanma-i Osmânî İâne Cem‘iyyetinden,” *Muhacir*, 1 Ekim 1910, 3-4.

70 “Muhâcir Gazetesi Müdüriyyeti Cânib-i Âlisine,” *Muhacir*, 8 Ekim 1910, 4.

71 “İskeçe’de Bir Hatve-i Terakki,” *Yeni Edirne*, 2 Nisan 1911, 3.

Edirne merkez, Gümülcine ve İskeçe dışında cemiyetin Havsa⁷², Lülebergos, Cısr-i Ergene ve Baba-i Atik şubeleri de bulunmaktaydı.⁷³ Bu şubeler, Osmanlı sınırları dâhilindeki muhacirlerin yararına faaliyetler gösterdikleri gibi sınırlar dışında kalan Müslümanların haklarını korumak adına da hareket etmişlerdir. 1910 yılının sonlarına doğru Bulgar hükûmetinin Müslümanlara karşı artan baskısı ve uyguladığı mezalim, söz konusu şubelerin protestolarına neden olmuştur. Şubeler, Bulgar hükûmetinin Müslümanlara reva gördüğü zalim muameleyi, medeni âleme teşhir ve ilan etme arzusuyla, Muhacir gazetesinde birbirinin peşi sıra protesto metinleri yayımlatmışlardır. Buna göre; Bulgar hükûmeti kendi idaresindeki Müslümanlara ve misafir dindaşlara karşı vahşi mezalim politikaları uygulamakta, zalim muamelelerin şiddeti giderek artmakta ve Müslümanlar katledilmektedir. Üstelik bu vahşi fiilleri uygulayanlar hakkında hükûmet tarafından kanuni takibat yapılmamakta, failer korunmaktadır. Bulgar hükûmeti tarafından İslamlara ait ibadet mekânları ve mektepler, türlü gerekçelerle yıkılmakta veya tahrip edilmekte, Müslümanların hakları çiğnenmektedir. Ayrıca Bulgaristan Müslümanlarının medar-ı iftihar olan Balkan gazetesinin muharriri ve Müslümanların haklarını müdafaa eden Edhem Ruhi Bey hapis cezasına çarptırılmak suretiyle susturulmak istenmektedir. Genç Türk hükûmetinin kendi idareleri altındaki Bulgar milletine karşı adil ve merhametli bir politika takip ettiği süreçte, Bulgar hükûmetinin İslam ahaliye uyguladığı bu gayr-i adil politikalar, şubelerin yayımladığı metinlerle şiddetle protesto edilmiştir.⁷⁴ Benzer şekilde, bu kez 1912 yılının sonlarına doğru Bulgaristan coğrafyasındaki Müslümanların uğradığı mezalim, cemiyetin genel merkezi aracılığıyla verilen bir şikâyet arzuhâline konu olmuştur.⁷⁵

4. Ortaköy Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi

Fukaraperver kelimesi, “yoksulları gözetip kollayan, onlara yardım eden” anlamına gelen bir tabirdir.⁷⁶ Bu tabir, geçmişte toplumun muhtaç kesimine yönelik yardım çalışmalarını esas alan sivil örgütlenmelerin sıklıkla kullandığı bir ifade olmuştur. Osmanlı Devleti'nde ilk fukaraperver cemiyetleri, XIX. yüzyıldan itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu süreçte,

72 “Resm-i Güşâd,” *Muhacir*, 26 Ocak 1910, 3-4.

73 Çelik, “Muhacir Gazetesi”, 15.

74 “Muhâcir Gazete-i Muhteremesi Müdiriyyeti Cânib-i Âlîsine,” *Muhacir*, 8 Ekim 1910, 3; “Muhterem Muhâcir Gazetesi İdârehânesine,” *Muhacir*, 8 Ekim 1910, 4; “Muhâcir Gazetesi Müdiriyyetine,” *Muhacir*, 22 Ekim 1910, 4; “Muhterem Muhâcir Gazetesi İdârehânesine,” *Muhacir*, 22 Ekim 1910, 4.

75 “Rumeli Muhacirin-i İslamiye Cemiyeti'nin Bulgarlar tarafından Müslümanlara yapılan mezalimi havi arzuhalı”, BOA, BEO, 4097/307250, 13.10.1912.

76 Kelime “*fakirler*, *yoksullar*” anlamındaki “*fukara*” ile “*besleyen*, *besleyici*, *büyüten*, *yetiştiren*, *yetistirici*, *koruyan*, *seçen*, *alan*, *seven*” anlamlarına gelen “*perver*” kelimelerinin birleşiminden meydana gelmektedir. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat (Eski ve Yeni Harflerle)*, (Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2000), 270, 862.

devletin içinde bulunduğu siyasi ve iktisadi vaziyetin bozulmasına paralel olarak, toplam nüfus içerisindeki fakara sayısı giderek artmıştır. Her ne kadar devlet fakir nüfusunu himaye için bazı kurumlar meydana getirmişse de bu kurumların yetersizliği, sivil kesimi, muhtaç ve kimsesiz insanlar lehine inisiyatif almaya itmiştir. Üstlenilen vicdani sorumluluğun bir sonucu olarak, toplumun fakir kesimine yardımı gaye edinen cemiyetler ortaya çıkmıştır. II. Meşrutiyet Dönemi'nden önce gayrimüslim cemaatler arasında fukaraperver cemiyeti kurma girişimi daha yaygın bir şekilde görülmüyorken, II. Meşrutiyet'ten sonra bu uygulama Müslümanlar tarafından da giderek benimsenmiştir.⁷⁷ Bunlardan bir tanesi 14 Aralık 1908 tarihinde kurulmuş olan Osmanlı Fukaraperver Cemiyeti'dir. İttihat ve Terakki'ye yakın isimler tarafından kurulan bu hayır cemiyeti, İstanbul'daki muhtaç ve fakir halka yönelik faaliyetlerini 1913 yılına kadar sürdürmüştür.⁷⁸ Başlangıçta Osmanlı Fukaraperver Cemiyeti'nin Topkapı şubesi olarak faaliyete geçen Topkapı Fukaraperver Cemiyeti ise cemiyetin kendisini feshetmesiyle müstakil bir cemiyete dönüşerek Topkapı Fukaraperver Müessesesi-i Hayriyesi adı altında faaliyetlerine devam etmiştir.⁷⁹ I. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan ekonomik ve sosyal buhran, bu tip cemiyetlerin devamını zorunlu kılmıştır. Nitekim Mütareke döneminde İstanbul halkının karşı karşıya kaldığı sorunların hafifletilmesi için Aksaray Fukaraperver Cemiyeti önemli faaliyetler yürütmüştür.⁸⁰

Osmanlı Devleti'ndeki fukaraperver cemiyetleri sadece başkent İstanbul'la sınırlı olmayıp vilayetlerde de örneklerine rastlanılmaktaydı. Edirne'deki Fukaraperver Cemiyeti vilayetin Ortaköy kazasında kurulmuş olup "*Ortaköy Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi*" ismini taşımaktaydı. İsmine uygun bir şekilde fakirlere yardım amacıyla olan bu cemiyet, 20 Mart 1910 tarihinde kurulmuştur. Cemiyet kuruluşunu müteakip haziran ve eylül aylarında, mali durumunu gösteren iki bilançoyu kamuoyuyla paylaşmış olup haziran ayına ilişkin gelir-gider durumu aşağıdaki gibidir:

77 Ayrıntılı bilgi ve Osmanlı Devleti'nde Müslümanlar ve gayrimüslimler tarafından kurulan fukaraperver cemiyetlerinin bir isim listesi için bkz. Abidin Çevik ve M. Emin Çaycı, "Osmanlı Devleti'nde Sosyal Dayanışma Örneği Olarak Fukaraperver Cemiyetleri", *Turkish Studies – Social Sciences* 16, 6 (Aralık 2021): 2171-2187.

78 Nadir Özbek, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet Siyaset, İktidar ve Meşruiyet 1876-1914*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 278-280.

79 Cengiz Mutlu, "Yeni Belgeler Işığında Topkapı Fukaraperver Cemiyeti", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 116, 228 (Mayıs-Haziran 2017): 41.

80 Aydın Çakmak, "Mütareke Dönemi İstanbul'unda Bir Hayır Kurumu: Aksaray/İstanbul Fukaraperver Cemiyeti", *OTAM*, 51 (Bahar 2022): 49-74; Safiye Kıranlar, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Sosyal Yardım ve Kurumları", *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, erişim 12 Mayıs 2026, <https://istanbultarihi.ist/133-tanzimattan-cumhuriyete-sosyal-yardim-ve-kurumlari>

VÂRİDÂT	Kuruş	Santim
Erbâb-ı hamîyyet tarafından verilen iânât yekûnu	442	
Cem'îyyet menfaatine verilen konserden hâsıl olan	1.182	65
Kırkpınarda satılan iâne biletleri esmânı	102	
İkrâzâtıdan va'desi hulûl edip muhtelif tevârihde tahsîl edilen tekasît	1.182	10
A'zâ-ı cem'îyyet tarafından verilen tekasît-i şehriyye	400	75
Fâizinden cem'îyyet sandığı istifâde etmek üzere ashâb-ı hamîyyet tarafından emâneten tevdi' olunan	1.510	70
YEKÛN	4.800	20

MASÂRİFÂT	Kuruş	Santim
Yüzde on iki fâizle ve muhtelif târihle ikrâzât	3.607	
Emânet akçeden ashâbı tarafından vuku' bulan talebi üzere iâde edilen	410	40
Cem'îyyetin defâtiri, mührü, iâne biletleri vesâire husûsât için masârif	419	75
Kurâda muhtâc-ı iâşe-i fukarâya tevzi' edilen	146	10
Bulgaristan'dan gelen muhâcirinin hân parasıyla Edirne'ye kadar ekmek parası	27	
Efrem karyesinden hâlet-i nez'de bir kadına gönderilen tabibin vizitesiyle ilâc esmânı	47	
Cülûs-ı hümayânda iksâ edilen üç nefer bîkes etfâlin esmânı	96	50
Esîr-i firâş fırıncı Kosti zevcesinin Edirne hastahanesine kadar ücret-i nakliyyesi	19	
Bukviran karyesinden bir fakîre bir haftalık ekmek parası	10	
YEKÛN	4.782	65

Kuruluşundan yaklaşık 3 ay sonra yayımladığı ve haziran ayına ait ilk bilançoya bakıldığında; cemiyetin hayırsever ahaliden topladığı bağışlar ve elde ettiği çeşitli gelirlerle 4.800 kuruşluk hasılatı ulaştığı anlaşılmaktadır. Cemiyet gelirlerini, cemiyet menfaatine konser düzenleme, Kırkpınar'da bilet satışı, cemiyet azalarından alınan aylık taksitler ve faizinden istifade etmek için emanet para alma gibi yöntemler oluşturmuştur. Toplam hasılatın 3.607 kuruşu %12 faizle talep edenlere borç olarak verilmiştir. Geri kalan meblağın harcandığı kalemler, köylerdeki fakir ahaliye iâşe için yardım dağıtılması, Bulgaristan'dan gelen muhacirlere kalacak yer ve ekmek parası verilmesi, muhtaç kadın hastalar için yapılan doktor, ilaç ve yol masrafı, kimsesiz çocukların giydirilmesi ve fakir bir köylüye verilen ekmek parası şeklinde sıralanmaktadır. Yapılan masrafların niteliği, cemiyetin kuruluş

maksadına nispeten uygun harcamalarda bulunduğunu göstermektedir.⁸¹ Ancak toplam hasılatının yaklaşık %75 kadarını faizle borç olarak dağıtması, cemiyet kasasının âdeti bir sandık vazifesi gördüğünü akıllara getirmektedir. Edirne'deki diğer cemiyetlerde örneğine rastlanmayan bu uygulama, Ortaköy Fukaraperver Cemiyeti'ne mahsus bir uygulama olabilir.

Kuruluşunu müteakip altı ay sonra cemiyet yeniden bir bilanço yayımlamıştır. Eylül ayına ait bu bilanço bir öncekine kıyasla daha sade ve ayrıntısız bir özellik taşımaktadır:

	Kuruş	Santim
Vâridât-ı umûmiye yekûnu	7.938	95
Altı aylık masârifât-ı umûmiye yekûnu	4.669	50
YEKÛN	3.269	45

BEYÂNI	Kuruş	Santim
Yüzde dokuz fâizli ikrâzât	2.034	50
Nakden mevcûd	1.234	95
	3.269	45

Yukarıdaki tabloya göre cemiyet gelirlerinin 7.938 kuruşa çıktığı ve bu paranın 2.034 kuruşluk kısmının %9 faizle borç verildiği anlaşılmaktadır. 6 aylık toplam masraf miktarı 4.669 kuruş olup bu kez paranın hangi ihtiyaç sahibi kesimlere harcadığı açıklanmamıştır.⁸² Eylül ayı bilançosu ilerleyen süreçte cemiyetin “borç para verme” eylemini sürdürdüğünü ve bu kez toplam gelirin yaklaşık %25’ini borç olarak verdiğini göstermektedir. Belki de faizden elde edilen parayla cemiyet gelirlerinin sürekliliği sağlanmak istenmiştir.

Ortaköy Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi’nin gelir toplama yöntemleri, yukarıda verilen bilançolarda yer almaktadır. Söz konusu yöntemlerin haricinde cemiyet müzayede ve piyango düzenlemek suretiyle de gelir elde yoluna gitmiştir. Örneğin 4 Ağustos 1910 Perşembe günü Ortaköy Rüşdiyesi’nde düzenlenen mükâfat töreninde, Orman Memuru İsmail Efendi tarafından bağışlanan bir madalya müzayedeye çıkarılmıştır. Panayot Efendi’nin kazandığı müzayedeye sonucunda cemiyet yararına 372 kuruş hasılat elde edilmiştir.⁸³ Cemiyet aynı yılın ağustos ayında yayımladığı bir

81 “Vilâyet Havâdisi,” *Yeni Edirne*, 12 Mayıs 1910, 2; “Ortaköy Fukarâperver Cem‘iyyet-i Hayriyyesi’nden,” *Yeni Edirne*, 18 Haziran 1910, 3.

82 *Yeni Edirne*, 27 Eylül 1910, 4.

83 “Ortaköy Fukarâperver Cem‘iyyet-i Hayriyyesi’nden,” *Yeni Edirne*, 9 Ağustos 1910, 4.

beyanname ile hasılatı fukaranın ihtiyaçlarına sarf edilmek üzere bir piyango tertip edeceğini duyurmuş, hamiyetli ahalinin bilet satın almak suretiyle piyangoya katılımını teşvik etmiştir.⁸⁴ Piyangonun 26 Ağustos'ta çekilmesi kararlaştırılmışsa da bazı aksaklıklardan dolayı 22 Eylül'e ertelenmiştir.⁸⁵ Ancak etkinlik bir müddet daha ertelenmiş olmalı ki *Yeni Edirne* gazetesinden Ortaköy Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi yararına 28 Ekim'de bir piyango düzenlendiğini ve biletlerine hediye isabet edenlerin ikramiyelerini bir an önce almaları gerektiğini öğreniyoruz.⁸⁶

5. Karşılaştırmalı Değerlendirme

Her ne kadar isimleri farklı olsa da Edirne'de kurulan ve yukarıda açıklamaya çalıştığımız cemiyetlerin ortak odak noktası “yardım” fikri olup faaliyetlerinin itici gücünü “yardımseverlik” ve “hayırseverlik” duyguları oluşturmuştur. Bu durum II. Meşrutiyet Dönemi'nde kurulan cemiyetlerin toplumsal sorumluluk anlayışlarıyla son derece örtüşmektedir.

Ele aldığımız dört cemiyetten ikisinin kesin kuruluş tarihi bilinmemektedir. Bunlar Tamim-i Lisan-ı Osmanî Cemiyeti ile Edirne Osmanlı Cemiyet-i Hayriyesi olup cemiyetlere ilişkin ilk haberlerin yerel basına yansıdığı tarihler, cemiyetlerin muhtemel kuruluş tarihleri olarak belirlenmiştir. Buna göre, bahsi geçen oluşumların sırasıyla 1908 yılının eylül ve kasım aylarında teşekkül ettiği tahmin edilmektedir. Bununla birlikte Rumeli Muhacirin-i İslamiye Cemiyeti Edirne Şubesi ile Ortaköy Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi'nin kuruluş tarihleri net olarak bilinmemektedir. Buna göre bu cemiyetlerden ilki 30 Ocak 1909 tarihinde, ikincisi ise 20 Mart 1910 tarihinde teşekkül etmiştir. İçlerinde en geç teşkilatlanan Ortaköy'deki Fukaraperver Cemiyeti olup tüm cemiyetlerin ortak noktası, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra kurulmuş olmalarıdır. Bu durum o dönem Osmanlı Devleti'nde yoğun bir şekilde görülen cemiyetleşme furyasına uygun bir görünüm arz etmektedir.

Cemiyetleri kuran kadroların bilinirliği noktasında da farklılıklar bulunmaktadır. Yerel basına yansıyan haberlerden Tamim-i Lisan-ı Osmanî Cemiyeti ile Edirne Osmanlı Cemiyet-i Hayriyesi'nin kurucu isimleri öğrenilebilmektedir. Buna göre, Musevi cemaatin kurduğu Tamim-i Lisan-ı Osmanî Cemiyeti'nin fahri başkanı Mehmed Hilmi Efendi olup idare heyetini Sambel Farhi, Jozef Betbasat, Salamon Farin, Salamon Menda, Moiz Mitrani ve Yuşa Levi gibi isimler meydana getiriyordu. Ancak bu isimlerin meslek, makam veya ünvan bilgisine sahip değiliz. Buna karşılık Edirne Osmanlı Cemiyet-i Hayriyesi'ni kuranların isimlerini, makam, meslek ve

84 “Beyannâme”, *Afıtab*, 1 Ağustos 1910, 4; “Beyannâme”, *Yeni Edirne*, 4 Ağustos 1910, 3.

85 “İ‘lânât, Ortaköy Fukarâperver Cem‘iyyet-i Hayriyyesi’nden,” *Yeni Edirne*, 27 Ağustos 1910, 4.

86 “Ortaköy Fukarâperver Cem‘iyyet-i Hayriyyesi’nden,” *Yeni Edirne*, 15 Şubat 1911, 4.

ünvan bilgileriyle birlikte biliyoruz. Bu cemiyetin kurucuları Mevlevi Şeyhi Selahaddin Efendi, Levazım Dairesi Birinci Şube Müdür Muavini Mehmed Bey ve tüccar Şevket Efendi'dir. Ayrıca cemiyetin İstasyon ve Karaağaç civarında oluşturduğu kadınlar şubesinin başında, Alay Emni Rasim Efendi'nin "zevcesi" olduğu bilgisine sahibiz⁸⁷. Kurucu profilleri açısından oldukça çeşitlilik arz eden yapının, dinî, idari-askerî, iktisadi alandan üyelerle toplum üzerinde, kapsayıcılığı geniş bir alanda faaliyet yürüttüğü anlaşılmaktadır. Rumeli Muhacirin-i İslamiye Cemiyeti Edirne Şubesi'nin açılışına şehrin en büyük mülki amiri olan vali ile sivil ve askerî memurlar ve eşraf katılım göstermiştir. Hatta bunlardan bazılarının isimlerine gazete haberlerinde rastlıyoruz. Ancak aynı kaynaktan şube azası Sıtkı Bey dışında herhangi bir kurucu ve idare heyeti üyesinin ismine rastlamıyoruz. Ortaköy Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi'nde ise ne kurucu ne de üye, hiçbir şahsın isim bilgisine vakıf değiliz.

Bahse konu cemiyetlerden sadece Edirne Osmanlı Cemiyet-i Hayriyesi'nin bir kadınlar şubesi olup diğer cemiyetler böyle bir yapılanmaya gitmemiştir. Alay Emni Rasim Efendi'nin zevcesi olduğunu bildiğimiz ancak adını bilemediğimiz hanım liderliğinde örgütlenen şube, yaptığı başarılı çalışmalar sonucu askerler için çok sayıda kışlık elbise toplamayı başarmıştır. Söz konusu şube ile eş zamanlı olarak Edirne'de Hizmet-i Nisvan⁸⁸ isimli bir cemiyet daha kurulmuştur. Emine Semiye Hanım önderliğindeki bu cemiyet ile Edirne Osmanlı Cemiyet-i Hayriyesi'nin amaçları, Osmanlı ordusundaki askerlere ahaliden kışlık giyecek toplamak noktasında örtüşmektedir. Bu iki oluşumun önderliğinden sonra 1909 ve 1910 yıllarında vilayete bağlı bazı kazalarda peyderpey yeni kadın örgütlenmeleri meydana gelmiştir. Kırcaali, Cisir-i Mustafa Paşa, İskeçe⁸⁹, Gümölcine⁹⁰, Cisir-i Ergene⁹¹, Ahî Çelebi⁹² gibi yerlerde kadınların oluşturduğu şube ve komisyonlar aracılığıyla, Osmanlı donanması ve askerleri için aynı ve nakdî yardım toplama kampanyaları yürütülmüştür. Bu cemiyetleşme faaliyetleri vasıtasıyla, o zamana kadar nispeten kamusal alanın dışında kalmış ancak toplumun %50'sini oluşturması bakımından kayda değer bir nüfusa sahip Edirneli kadınların mobilizasyonu sağlanmıştır. Vatana hizmet, devlete yardım, toplumsal dayanışma ve birlik

87 Osmanlı Devleti'nde cemiyet, komisyon veya şube kuran kadınların kimliklerini tespit etmek her zaman mümkün olamamaktadır. Çünkü bu kadınlar kaynaklarda kendi isimleriyle değil genellikle en yakın erkek akrabalarının "zevcesi", "kerimesi", hemşiresi" veya "validesi" şeklinde tanımlanmışlardır.

88 Ayrıntılı bilgi için bkz. Şahika Karaca, "Emine Semiye Hayatı, Fikir Dünyası, Sanatı, Eserleri" (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2010), 61-62; Şefika Kurnaz, *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını*, (İstanbul: MEB Yayınları, 1996), 194-195; Şefika Kurnaz, *Osmanlı Kadın Hareketinde Bir Öncü Emine Semiye Hayatı, Eserleri, Fikirleri*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2008), 128-129.

89 *Yeni Edirne*, 5 Mart 1910, 3.

90 "Donanma-i Osmânî İâne Komisyonu'ndan," *Yeni Edirne*, 12 Mart 1910, 3.

91 "Millî Donanma-i Osmânî İâne Komisyonu'ndan," *Yeni Edirne*, 7 Temmuz 1910, 3.

92 "Ahî Çelebi'den: [Hanımlarımıza]," *Yeni Edirne*, 16 Mayıs 1910, 4.

duygularından kaynaklanan bu mobilizasyon, az-çok demeden, sahip olunan maddi kaynakların orduyla paylaşılması gerektiği fikrine kanallı edilmiştir.

II. Meşrutiyet Dönemi Edirne'sinde ortaya çıkan bu dört cemiyetin birbirinden farklı işlevleri varmış gibi gözükse de aslında ortak bir toplumsal gaye amacına hizmet ettikleri anlaşılmaktadır. O gaye de Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet Dönemi'nde kurulmuş cemiyetlerin genel karakteristiğini oluşturan, “muhtaç olana yardım etme” hedefine yönelik olmalarıdır. Her ne kadar Tamim-i Lisan-ı Osmanî Cemiyeti kendisini bir “dil öğretme ve yayma” cemiyeti olarak tanımlasa da muhtaç öğrencileri ücretsiz okutmaları nedeniyle, kısmen bu hedefe uygun tarzda faaliyet göstermiştir denilebilir. Diğer üç cemiyetin ise hedefindeki “muhtaç grupları”nın farklılaştığı görülmektedir. Öyle ki Edirne Osmanlı Cemiyet-i Hayriyesi Osmanlı askerlerine⁹³, Rumeli Muhacirin-i İslamiye Cemiyeti muhacirlere ve Ortaköy Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi ise yoksul ve mağdur durumdaki herkese yardımcı olan bir konumdadır. Tüm cemiyetlerin gerek yardım toplarken gerekse yardım dağıtırken dinî ve etnik köken gözetmeksizin, çalışmalarını tüm “Osmanlı” vatandaşlarına yönelik olarak gerçekleştirmeleri, bir diğer ortak noktaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Cemiyetlerin sergilediği bu tutum, Osmanlılık fikrinin ve Osmanlı Devleti'ndeki farklı unsurlar arasında birlik ve dayanışmaya olan ihtiyacın topluma bir yansımasıdır.

Yukarıda da ifade edildiği üzere, Tamim-i Lisan-ı Osmanî Cemiyeti, Edirneli Musevilere Türkçe öğretmeyi amaç edinmesi bakımından diğer üç hayır cemiyetinden ayrılmaktadır. Bu hâliyle daha çok bir “eğitim” cemiyeti vasfı taşımakta ve eğitime yatırım yapmayı amaçlamaktadır. Ancak Edirne'de eğitimi gaye edinen tek örgütlenme Musevilere ait değildir. 1911 yılında Nafi Atuf Bey'in kurucusu olduğu Mahfil-i Muallimin Cemiyeti de Edirne'de ilmî, fenni dersler vermek, köylere muallim yetiştirmek, hususi mektep açmayı teşvik etmek gibi hedeflerle teşekkül etmiştir. Üstelik dil öğrenmek isteyenler için gece dersleri açmıştır. Ancak Tamim-i Lisan-ı Osmanî Cemiyeti gece dersleriyle Türkçeyi öğretmeyi hedeflemişken Mahfil-i Muallimin Cemiyeti Arapça, Fransızca ve İngilizce dilleri için gece dersleri açmıştır.⁹⁴ Rumeli Muhacirin-i İslamiye Cemiyeti İskeçe Kulübü de gece dersleri düzenlemiştir.

Finansman kaynaklarını oluşturmak bakımından dört cemiyetten üçünün ortak yöntemlere başvurduğu görülmektedir. Tiyatro oyunu sergilemek, eğlence programları düzenlemek, konser vermek, iane (yardım) bileti satışı yapmak, müzayede ve piyango düzenlemek suretiyle, cemiyet namına gelir toplama yoluna gidilmiştir. Toplanan gelirle cemiyet amacına yönelik harcamalar gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte Edirne Osmanlı

93 Edirne, II. Ordu'nun merkez karargâhı olması dolayısıyla yoğun asker nüfusuna ve hareketliliğine sahne olan bir şehirdi. Bu durum “askere-orduya yardım” fikrinin, şehirdeki cemiyetlerin ortak motivasyon kaynağı hâline gelmesine neden olmuştur.

94 Zamacı, “II. Meşrutiyet Dönemi'nde”, 273-275.

Cemiyet-i Hayriyesi'nin düzenlediği herhangi bir gelir getirici etkinliğine rastlamıyoruz. Ağırlıklı olarak ahaliden asker için kışlık giyecek (pamuklu yelek) bağışı talebinde bulunması yani aynı bağışı öncelemesi, cemiyeti bu tür bir hareket tarzından alıkoymuştur denebilir. Nitekim yerel basını çok etkili bir şekilde kullanan cemiyet, uzun zaman gündemdeki yerini korumuş ve çok sayıda aynı bağış toplamayı başarmıştır. Rumeli Muhacirin-i İslamiye Cemiyeti, yukarıda bahsi geçen bağış toplama yöntemlerini kullanmakla birlikte daha çok konferans ve ilmî sohbet programları düzenlemeyi tercih etmiştir. Dinî ve içtimai konulara yoğunlaşan programlarda muhacirlerin durumu, karşılaştıkları sorunlar ve çektikleri sıkıntılar tartışılmakta, bu konuda yerel halkın desteği talep edilmekte, taraflar arasında bir dayanışma ve yardımlaşma ağı kurulmak istenmekteydi. Müftü, hoca, kaymakam gibi dinî ve bürokratik ünvanlara sahip kimselerin hatiplik yaptığı konferanslarla, muhacirler için sosyal destek mekanizmaları oluşturulmaya çalışılmıştır.

Edirne Osmanlı Cemiyet-i Hayriyesi, Rumeli Muhacirin-i İslamiye Cemiyeti Edirne Kulübü ve Ortaköy Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi, kuruluş veya faaliyetlerini yerel basında birer beyanname neşrederek halka duyururlarken Tamim-i Lisan-ı Osmanî Cemiyeti Edirne Şubesi bunu tercih etmemiştir. Edirne Osmanlı Cemiyet-i Hayriyesi'ne ait beyanname kuruluşunun hemen başında basında yer almış olup ahalie cemiyetin amacını, son derece hamasi bir dil kullanarak aktaran bir tarzda kaleme alınmıştı. Beyanname metninde Osmanlı askerinin vatanın ve milletin muhafazası için gösterdiği fedakârlıklar merkeze alınarak, Edirne'ye yoğun bir şekilde gelmekte olan ihtiyat askerleri anlatılmaktadır. Onların fedakârlıkları ve düşmana karşı gerçekleştirdikleri zorlu mücadelelerin karşılığında Edirnelilerin onları mevsimin soğuşundan koruması gerektiği, bunun için de cemiyet olarak “pamuklu yelek” toplama kampanyası başlatıldığı bildirilmektedir. Allah'ın inayeti ve ahalinin hamiyetiyle toplanacak olan giyecekler cemiyet tarafından yerine ulaştırılacaktır. Rumeli Muhacirin-i İslamiye Cemiyeti Edirne Kulübü'ne ait beyanname, muhacirlerin göç yüzünden yaşadıkları ızdıraptan bahsederek başlamaktadır. Kulübün maksadı sefilane bir duruma düşen muhacir kardeşlerimizin istirahatlerini sağlamaya çalışmaktır. Ayrıca geride kalan Müslümanların şahsi ve dinî haklarını koruyacaktır. Kanun-i Esasi ve Meclis-i Mebusana bağlılık vurgusunun yer aldığı metin, muhacirleri her daim koruyan Edirne halkının şimdiki çocuklarına teşekkürle son bulmaktadır. Ortaköy Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi'nin beyannamesi ise kuruluşundan dört buçuk ay sonra neşredilmiş olup nispeten daha kısa bir metindir. Ecdadımızın vatan ve millet uğrunda döktüğü kanları hatırlatarak başlayan metinde, 600 senelik mevcudiyetin milletin ittihadı ve ittifakı ile gerçekleştiği ifade edilmekte, hamiyetli Osmanlıların öz evladı olduğumuzu ispat etmemiz için vatana hizmet ve hemcinsimize muavenette bulunmamız gerektiği vurgulanmaktadır.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde 23 Temmuz 1908'de meşrutiyetin yeniden ilanıyla birlikte yeni bir devir açılmış, siyasal yapı değişikliğe uğramıştır. Toplumsal hayatın da değiştiği süreç içerisinde yeni örgütlenme biçimleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Farklı toplumsal ihtiyaçların bir sonucu olarak, Edirne vilayetinde, Müslümanlar ve gayrimüslimler tarafından bazı cemiyetler kurulmuştur. Çalışmamız kapsamında Tamim-i Lisan-ı Osmanî Cemiyeti (Edirne Şubesi), Edirne Osmanlı Cemiyet-i Hayriyesi, Rumeli Muhacirin-i İslamiye Cemiyeti (Edirne Kulübü) ve Ortaköy Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi, kuruluş ve faaliyetleri bakımından incelenerek, Edirne'de gelişen örgütlenme kültürü izah edilmeye çalışılmıştır.

Tamim-i Lisan-ı Osmanî Cemiyeti, Osmanlı Musevileri arasında Türkçe öğreniminin yaygınlaşması için kurulmuş bir cemiyet olup eğitim sahasında faaliyet göstermiştir. Bu çalışmalarıyla dönemin hâkim ideolojisi olan Osmanlıcılık düşüncesine katkı sağlayan bir pozisyonda olmuştur. Edirne Osmanlı Cemiyet-i Hayriyesi ise askerler için topladığı giyim yardımlarıyla ön plana çıkmış, daha çok halkın vatanseverlik hislerine hitap ederek yapılacak bağışları orduya kanalize etmiştir. Ahali ile askerler arasında, millî his ve hayırseverliğe dayalı bir bağ oluşturmuştur. Ayrıca bünyesinde bulunan hanımlar şubesi ile Osmanlı kadınlarının kamusal alana dahil olmasına vesile olmuştur. Edirne Rumeli Muhacirin-i İslamiye Cemiyeti Edirne Kulübü, Balkan coğrafyasından yoğun bir şekilde yaşanan göçlerden etkilenen vilayette, muhacirlerin sorunlarına çözüm üretmek üzere tesis edilmiştir. Yaptığı organizasyonlarla yalnız muhacirlere maddi destek sağlamamış aynı zamanda onların yerli ahali ile kaynaşması ve toplumsal uyumları noktasında da faaliyetler yürütmüştür. Son olarak Ortaköy Fukaraperver Cemiyet-i Hayriyesi incelenerek yerel ölçekte faaliyet gösteren bu örgütlenme vasıtasıyla, dönemin diğer fukaraperver cemiyetlerinde olduğu gibi fakir ve muhtaç kesime yönelik sosyal yardım faaliyetlerinin takip edildiği anlaşılmıştır.

II. Meşrutiyet'in önemli özelliklerinden biri olan cemiyetleşme faaliyetleri Edirne'de canlı ve dinamik bir şekilde yaşanmıştır. Kurucuları ve kuruluş amaçları farklı olsa da çalışmada bahsedilen cemiyet ve kulüpler, Edirne'nin toplumsal yapısı üzerinde birleştirici bir etkiye sahip olmuştur. Kamusal fayda anlayışı etrafında şekillenen cemiyetler hem Müslümanları hem de gayrimüslimleri ortak paydada buluşturmuştur. Bu yönüyle cemiyetlerin Osmanlıcılık düşüncesini toplumsal zeminde güçlendirmeye çalıştığı anlaşılmıştır. II. Meşrutiyet Dönemi'nde Edirne vilayetinin toplumsal tarihine katkı sunmayı hedefleyen çalışma, aynı zamanda taşrada gelişen sivil toplum kültürünü de açıklayan bir özellik taşımaktadır. Benzer şekilde farklı vilayetlerdeki yerel cemiyetleşme faaliyetlerinin incelenmesi, son dönem Osmanlı tarihinin sivil örgütlenme kültürü ve toplumsal yaşamına önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

“Bursa’da teşekkül eden Lisan-i Osmanî Musevi Cemiyeti’nce açılan mektebe çeşitli milletlere mensup talebeyi tedris için lisan-ı Osmanî muallimi tayini talebine cevaben halihazırdaki bütçenin buna uygun olmadığı ve yeni bütçe hazırlandığında bu durumun kendilerine bırakıldığı Hüdavendigar Valiliğine tebliği.” Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), MF.MKT., 1110/11.

“Edirne Alyans İsrailiyat ve Tamim-i Lisan-ı Osmanî mektepleri lisan-ı Osmanî muallimi olup harp ilanından sonra İstanbul’a hicret eden Mehmed Arif Efendi’nin civar vilayetlerden birine tayin talebi.” BOA, MF.İBT., 444/24.

“Edirne Alyans Mektebi ve Musevi gece dersleri lisan-ı Osmanî muallimi Arif Bey’in memuriyet mahalline gönderilmesine dair Edirne vilayeti tahriratının, mumaileyhin başkaca kayıt muamelesi yapıldığından Muhasebat Dairesine verildiği.” BOA, MF.İBT., 449/15.

“Edirne Rumeli Muhacirin-i İslamiye Cemiyeti’nin, muhacirlerin iskânlarından önce iaşeleri için tahsisat verilmediğinden dolayı zor durumda oldukları şikâyeti üzerine Edirne vilayetinden muhacirlerin hane ve nüfus miktarıyla ihtiyaçları hakkında bilgi istenmesi.” BOA, DH.MKT., 2898/59.

“Edirne Talim-i Lisan-ı Osmanî ve Allians İsrailit mektepleri lisan-ı Osmanî muallimi Mehmed Arif Efendi’nin inşaatı tamamlanan Edirne Numune Rüşdiyesi muallim-i evvelliğine tayin talebi.” BOA, MF.İBT., 391/28.

“Kanun-i Esasi gereğince, Osmanlı Devleti’ndeki Musevilerin Osmanlıca öğrenebilmeleri için kurulmuş olan “Ta’mim-i Lisan-ı Osmanî Selanik Musevi Cemiyeti”nin resmîleştirilmesine ve yardımda bulunulmasına dair Selanik hahambaşısının yazısı.” BOA, TFR.I..KNS., 10/930.

“Merkezi İstanbul’da bulunan Rumeli Muhacirin-i İslamiye Cemiyeti’nin merkez şubesine ilmühaber verilmiş olup, taşradaki şubelerinden malumat alınmadığı. Taşralardaki şubelerin merkezden ya da mahallerinden müracaat ederek ilmühaber almalarının lazım geleceği.” BOA, DH.MUI., 48/50.

“Musevilerce lisan-ı millî olan İspanyolcanın külliye terkiyle umum mekteplerinde lisan-ı Osmanînin tedrisi için “Tamim-i Lisan-ı Osmanî” namıyla bazı zevattan mürekkep bir komisyon teşkili hakkında Hahambaşı Kaymakamlığından Adliye Nezaretine verilip nezaret-i müşarünileyhadan gönderilen tezkire.” BOA, BEO, 1479/110871.

“Musevilerce lisan-ı millî olan İspanyolcanın terki ile umum mekteplerde lisan-ı Osmanînin tedrisi ve efrad-ı cemaat beyninde neşr ve taliminin istihsalı için “Talim-i Lisan-ı Osmanî” Komisyonu namıyla teşekkül eden komisyonun millet-i Museviyyeye lisan-ı Osmanînin kabul ettirilmesi maksadına mebni olduğu.” BOA, BEO, 1501/112507.

“Musevilerin kullandıkları lisan olan İspanyolcanın terkedilerek bütün okullarda Osmanlı lisanının öğretilmesi konusundaki tamimin Lisan-ı Osmanî Komisyonunca resmîyete bağlandığının ilgili nezaretlere bildirildiği.” BOA, DH.MKT., 2416/38.

“Plevne muhacirlerinden Ahmed Efendi’nin Dersaadet mekatiplerinden birine kaydının yapılmasının mümkün olmadığı.” BOA, DH.İD., 26/62.

“Rumeli Muhacirin-i İslamiye Cemiyeti Edirne Şubesi tarafından, Plevne muhaciri Ahmed Efendi’nin Dersaadet’te yatılı mekteplerden birine kaydedilmesinin talep edildiği.” BOA, MF.MKT., 1177/30.

“Rumeli Muhacirin-i İslamiye Cemiyeti’nin Bulgarlar tarafından Müslümanlara yapılan mezalimi havi arzuhalı.” BOA, BEO, 4097/307250.

“Tamim-i Lisan-ı Osmanî Cemiyeti’nin Edirne Şubesi’nce mekatib-i vakfiye ve hususiye ikramiyesinden münasip bir miktar para talep olunduğu, nezaret bütçesinin yetersizliği ve İdare-i Vilayat Kanunu’nuyla maarif hisse-i ianatı tamamen mahallerine terk olduğundan gereğinin Edirne Maarif Müdüriyetince yapılması.” BOA, MF.İBT., 370/28.

II. Araştırma Eserleri

Ağanoğlu, H. Yıldırım, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Balkanlar’ın Makûs Talihi Göç*. İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2001.

Çakır, Serpil, *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis Yayınları, 2021.

- Erdem, Ufuk, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Muhacir Komisyonları ve Faaliyetleri (1860-1923)*. Ankara: TTK Yayınları, 2018.
- Kurnaz, Şefika, *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını*. İstanbul: MEB Yayınları, 1996.
- Kurnaz, Şefika, *Osmanlı Kadın Hareketinde Bir Öncü Emine Semiye Hayatı, Eserleri, Fikirleri*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2008.
- Os, Nicole A.N.M., *Feminizm Hayırseverlik ve Vatanseverlik Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadınların Örgütlü Yaşamı*, çeviren Murat Kemaloğlu, İstanbul: Alfa Yayınları, 2021.
- Özbek, Nadir, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet Siyaset, İktidar ve Meşrutiyet 1876-1914*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- Özçelik, Selahittin, *Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti*. Ankara: TTK Yayınları, 2000.
- Shaw, Stanford J., *Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler*, çeviren Meriç Sobutay, İstanbul: Kapı Yayınları, 2008.

III. Süreli Yayınlar

Afitab

Edirne

Muhacir

Vatan

Yeni Edirne

IV. Makaleler

- Azap, Eralp Yaşar, “Osmanlı Okullarında Türkçenin Öğretimine Genel Bir Bakış.” *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 20 (Mart 2024): 242-265.
- Çakmak, Aydın, “Mütareke Dönemi İstanbul’unda Bir Hayır Kurumu: Aksaray/İstanbul Fukaraperver Cemiyeti.” *OTAM*, 51 (Bahar 2022): 49-74.
- Çevik, Abidin ve Çaycı, M. Emin. “Osmanlı Devleti’nde Sosyal Dayanışma Örneği Olarak Fukaraperver Cemiyetleri.” *Turkish Studies – Social Sciences* 16, 6 (Aralık 2021): 2171-2187.
- Karakışla, Yavuz Selim, “Osmanlı Fakir Çocuklarına Yardım Cemiyet-i Hayriyesi (1910) ‘Edirne’nin Fakir Ama Akıllı Çocukları’.” *Tarih ve Toplum* 40, 239 (Kasım 2003): 19-27.

- Karcı, Betül, “Gayrimüslim Mekteplerinde Osmanlı Türkçesi’nin Öğretimini Yaygınlaştırmak İçin Yapılan Bazı Çalışmalar (1874-1909).” *ÇKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10, Özel Sayı (Aralık 2019): 19-44.
- Mutlu, Cengiz, “Yeni Belgeler Işığında Topkapı Fukaraperver Cemiyeti.” *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 116, 228 (Mayıs-Haziran 2017): 39-50.
- Şimşek, Muttalip, “Osmanlı Devleti’nde Türkçe’nin Gayrimüslim Okullarında Mecburi Hale Getirilmesi ve Uygulanması.” *OTAM*, 43 (Bahar 2018): 199-228.
- Zamacı, Ayşe, “Donanma Cemiyeti Edirne Şubesi ve Faaliyetleri (1909-1912).” *Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi* 4, 7 (Yaz 2023): 269-307.

V. Kitap Bölümleri

- Alkan, Mehmet Ö. “Sivil Toplum Kurumlarının Hukuksal Çerçevesi 1839-1945.” *Tanzimat’tan Günümüze İstanbul’da STK’lar*. Editörler Ahmet N. Yücekök, İlter Turan ve Mehmet Ö. Alkan, 45-73. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998.
- Alkan, Mehmet Ö. “1856-1945 İstanbul’da Sivil Toplum Kurumları Toplumsal Örgütlenmenin Gelişimi [Devlet-Toplum İlişkisi Açısından Bir Tarihçe Denemesi].” *Tanzimat’tan Günümüze İstanbul’da STK’lar*. Editörler Ahmet N. Yücekök, İlter Turan ve Mehmet Ö. Alkan, 79-145. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1998.
- Uyanık, Feyzullah. “İbriktepe Rumlarının Yarım Kalmış Bir Sosyal Yardım Teşebbüsü: Dimitra Fukaraperver ve Maarifperver Cemiyeti.” *Her Yönüyle İpsala Sosyal Bilimler 1*. Editörler Halûk Kayıcı ve Emin Ünsal, 181-188. Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları, 2020.
- Zamacı, Ayşe. “II. Meşrutiyet Dönemi’nde Edirne Vilayetinde Müslümanlar Tarafından Kurulan Cemiyetler ve Faaliyetleri.” *Edirne Araştırmaları*. Editörler Yüksel Topaloğlu ve Metin Ünver, 262-280. Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları, 2023.
- Zamacı, Ayşe. “Cumhuriyete Giden Süreçte Kadın Dayanışması: Son Dönem Osmanlı Tarihinde Kadınların Kurduğu Yardım Cemiyetleri.” *Türkiye Cumhuriyeti’nin 100. Yılına Armağan (Dil-Edebiyat-Tarih Araştırmaları)*. Editörler Salih Koralp Güreşir ve Tarık Sarioğlu, 221-236. Çanakkale: Paradigma Akademi, 2023.

VI. Ansiklopedi Maddeleri

Hanioğlu, M. Şükrü. “Cemiyet.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 7: 329-331. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.

Kıranlar, Safiye. “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Sosyal Yardım ve Kurumları.” *Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, erişim 12 Mayıs 2026, <https://istanbultarihi.ist/133-tanzimattan-cumhuriyete-sosyal-yaritim-ve-kurumlari>.

Toprak, Zafer. “1909 Cemiyetler Kanunu.” *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, 1: 205-208. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.

VII. Tezler

Çatakdere, Rümeyza. “Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin Edirne Vilayetindeki Faaliyetleri (1912-1923).” Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2025.

Çelik, Züriye. “Osmanlının Zor Yıllarında Rumeli Göçmenlerinin Türk Basınındaki Sesi: ‘Muhacir’ Gazetesi (1909-1910).” Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2007.

Erçin, Abdülkadir. “II. Abdülhamid Döneminde Edirne Vilayeti (1876-1909).” Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2021.

Karaca, Şahika. “Emine Semiye Hayatı, Fikir Dünyası, Sanatı, Eserleri.” Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2010.

Sarıoğlu, Tarık. “II. Meşrutiyet’in İlanından Balkan Savaşları’na Kadar Edirne (1908-1912).” Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi, 2020.

Tokel, Meliha. “Tarihte ve Günümüzde Edirne Yahudi Cemaati.” Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2010.

Usta, Yeliz. “Meşrutiyet Döneminde Sosyal Yardım Cemiyetleri ve Faaliyetleri (1908-1918).” Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2016.

VIII. Sözlükler

Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat (Eski ve Yeni Harflerle)*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2000.

EKLER

EK 1: Edirne Osmanlı Cemiyet-i Hayriyesi'nin Beyannamesi

“Muhterem ahâlî:

Bizi hürriyyet hayâtına nâil eden milletimizin göz bebeği olan askerlerimiz olduğu gibi, bundan sonra da ırzımızı, nâmûsumuzu, canımız, malımızı, hâsılı hürriyyetimizi muhâfaza edecek gene onlardır. Görüyorsunuz ki milletin selâmeti için bugün sevgili vatanımızın ötesinden berisinden akın akın ihtiyât askerimiz geliyor. Bu şânlı yiğitler memleketlerindeki her dürlü râhatlarına, çoluk çocuklarına veda' edüb güle oynaya sancâkları altına toplanıyorlar. Milletin şimdiki hâli ne gibi hizmetlerde bulunmalarını icâb ederse o vazîfeleri kırdâ, bayırdâ, dağda, balkanda, kışda, kıyâmetde, karda, buzda, yağmurda, çamurda gönül isteği ile görecektir. Hattâ iktizâ' eylerse vatanımıza saldıрмаğı kuran köpeklerle, kurdlarla arslanları imrendirircesine döğüşecekler.

Şimdi bizim de vazîfemiz bu erleri, bu erkek oğlu erkekleri memleketimize geldikleri için ağırlamaktır. İşte mevsim hasebiyle biz bu ağırlamağı şimdilik kendilerine kolsuz, bellerini de tamâmiyle örtecek derecede uzun olmak üzere pamuklu birer yelek hediye etmek sûretiyle ifâ etmeği münâsib gördük. Allah'ın inâyetine, muhterem ahâlîmizin hamîyyetine güvenerek bu yoldaki hediyeleri toplayub yerine teslîm etmek hidmetiyle vazîfeli bir “cem'iyet-i hayriyye” teşkîl ve sühûlet olmak üzere münâsib mikdâr şu 'be ve me'mûrlar da tertîb etdik[.] Cem'iyetimizin asl merkezi ile deboy Edirne'de büyük Ârâst[a]'dır.

Erbâb-ı hamîyyetin hediyelerini “Edirne Osmânî Cem'iyet-i Hayriyyesi” ve kabz eden zâtın mühürleriyle mahtûm bir kıt'a makbûz almadıkça teslîm etmemelerini ricâ ederiz ve kaç aded pamuklu yelek veyâhûd kaç aded yelek bedeli teslîm edilmiş ise ihdâ' buyuran zâtın ismiyle hediyesinin cins ve adedi Edirne gazetesiyle ilân edilecektir.

Beher pamuklu yeleğin bedeli olmak üzere dahi yarım mecîdiyye kabûl edileceği arz olunur.

Tevfîk cenâb-ı Allah'dandır.”

Kaynak: Yeni Edirne, 5 Kasım 1908, 4.

EK 2: Rumeli Muhâcirin-i İslamiye Cemiyeti Edirne Kulübü'nün Beyannamesi

“Bu akşam resm-i güşâdının icrâsıyla müftehir bulunduğumuz Rumili Muhâcirîn-i İslâmiyye Kulübü İslâm unsurunun beliyye-i hicret yüzünden senelerden beri çekmekte bulundukları ıztırâb ve sefâletin muhâcir kalblerine verdiği bâr-i azîm-i ye’s ve teessüfün icbâr-ı meşrû’yla te’sîs etmiştir. Kulübün maksadı bir idâre-i hâine elinden kurtularak dost ve hem dîn müşfik ve hem cins bir millet-i muazzamanın âğuşuna çırıl çıplak atılan sefil kardaşlarımızın esbâb-ı istirâhâtlerini bizzât ve bi’l-vâsıta te’mîne çalışmak ve düşmânlarımızın pâ-yı tahkiri altında ezilmekte bulunan İslâm kardaşlarımızın hukuk-i şahsiyye ve dîniyyelerinin muhâfazası çârelerini taharrî ve eylemekdir.

Kulüb Kânûn-ı Esâsî’yi en mukaddes bir düstûr ve Meclis-i Meb’ûsânı en âlî bir dîvân tanır. Kulüp aynı hiss-i ıztırâbla ve aynı işkencelerin hâtırasıyla inleyen bütün muhâcir kardaşlarının kendisine zahîr olacağından emîndir.

Kulüb hey’et-i idâresi târih-i milliyyemizde pek kanlı sahîfeler mağlûbiyyet devrlerimizde muhâcir babalarımızın muhterem Edirne halkından gördükleri bin dürlü lûtf ve âtifeti şu merâsim hasebiyle tekrâr derhâtır ederek o muhâcir babalarının çocukları olmak hasebiyle bu lûtfkâr babaların çocuklarına ya’nî Edirne[li] kardaşlarımıza arz-ı teşekkür ve minnetdârî eyler.”

Kaynak: “Rumeli Muhâcirîn-i İslâmiyye Kulübü”, *Yeni Edirne*, 1 Şubat 1909, 2.

EK 3: Ortaköy Fukarâperver Cemiyet-i Hayriyesi'nin Beyannamesi

“Hamîyyetli Osmânlılar; ecdâdımızın bu milletin ve millet uğrunda dökmüş olduğu kanlar ve muhâfaza-i vatan için etmiş oldukları fedâkârlıklar meydândadır. 600 seneden beri mevcûdiyyet-i milliyyelerini ancak ittihâd ve ittifâk ile ve yekdiğerine muâvenetle muhâfaza ettiler. Biz ki o necî-i necîbe intisâbla müftehîr ve mübâhîyiz. Er ve hamîyyetli Osmânlıların öz evlâdıyız. Bunu fırsat düştükçe isbât eylemek vecîbe-i zimmetimizdir. Vatana hizmeti hem cinsimize muâveneti bize cenâb-ı hakk emrediyor.

Ortaköy Fukarâperver Cem'îyyet-i Hayriyyesi'nin teşkîlâtı henüz dört buçuk ay olduğu hâlde âlicenâb Osmânlı milletin hamîyyet ve muâveneti sâyesinde oldukça terakki etmiş alâ külli hâl epeyce bîcâregâna yardım eylemiştir. Bu def'a da tekâmül hâsılatı yine o bîcâregân ve fukarânın tehvîn-i ihtiyâcına sarf olunmak üzere bir piyango tertîb edilmiştir. Biletlerden îcâb eden mikdârı posta ile ba'zı ashâb-ı hamîyyete takdîm edilmiş ve vesâtetleri istirhâm kılınmıştır. Bu emr-i hayra iştirâk için daha birçok mahallerden bilet taleb olunacağı, binâenaleyh Osmânlıların şu vesîle ile hamîyyet ve fütüvvetlerini bir daha isbât ve irâe edeceklerinden ümîdvâr bulunduğunu cem'îyyet-i mezkûre ilân ile kesb-i bahtiyârî eyler.

Ortaköy Fukarâperver Cem'îyyet-i Hayriyyesi

Hey'et-i İdâre Reîs-i Sânisî”

Kaynak: “Beyânnâme”, *Yeni Edirne*, 4 Ağustos 1910, 3.

Extended Abstract

The first associations defined as “societies” in the Ottoman Empire began to be established after the proclamation of the Tanzimat Edict. These early societies, founded through civic initiatives, were created for scholarly, religious, political, professional, educational, and social purposes. However, during the reign of Sultan Abdülhamid II, the possibility that societies could engage in separatist political activities was a serious source of concern. Consequently, strict control and limitations were imposed on the formation of societies during the aforementioned period. Other than in exceptional cases, permission to establish societies was not granted. This rigid stance toward associational activity continued until 1908. After the proclamation of the Second Constitutional Monarchy Period in 1908, numerous societies were founded across the Ottoman Empire. This was a natural outcome of the atmosphere of freedom created by the reinstatement of the Kanun-i Esasi (Constitution). To regulate the large number of newly established societies and grant them official status, the “Law on Societies” was enacted on 16 August 1909.

Following the proclamation of the Second Constitutional Monarchy, many societies were established in the province of Edirne by both Muslims and non-Muslims. A large proportion of these were charitable societies. Nevertheless, societies founded for educational, construction, professional development, and solidarity purposes also existed. Some of these societies have been addressed in previous publications. However, there is a gap in the existing literature concerning the Tamim-i Lisan-ı Osmanî Society (Edirne Branch), the Edirne Ottoman Charitable Society, the Rumelia Islamic Immigrants Society (Edirne Branch), and the Ortaköy Society for the Protection of the Poor. This study was carried out to fill this gap in the literature and provide detailed information on these societies. In conducting the study, the societies were examined through a comparative analysis to reveal their similarities and differences. Data were obtained from the local press, archival documents, and secondary sources.

The first society examined in the study is the Tamim-i Lisan-ı Osmanî Society. This society was one of the rare organizations that managed to obtain

official authorization during the reign of Abdülhamid II. The reason it was granted permission was that its founding objective was deemed beneficial. The society, which was established in 1900, aimed to promote the Turkish language among Ottoman Jews. To this end, it opened schools and courses providing Turkish-language education in various cities. After the proclamation of the Second Constitutional Monarchy, a branch of the society was opened in Edirne. The honorary president of the branch was Mehmed Hilmi Efendi, and the administrative committee consisted of Sambil Farhi, Jozef Betbasat, Salamon Farin, Salamon Menda, Moiz Mitrani, and Yuşa Levi. The society enrolled approximately thirty impoverished Jewish children in a private school named Dârü'l-Edeb. It organized evening classes to teach Turkish to those who did not know the language. Turkish lessons were offered to students and adults at the Alyans İsrailit School in Edirne. To cover its expenses, the society staged theatrical performances in the city.

The second society examined is the Edirne Ottoman Charitable Society. It is estimated that the society was founded in November 1908. Its founders were Mevlevi Sheikh Selahaddin Efendi, Assistant Director of the First Branch of the Commissariat Department Mehmed Bey, and the merchant Şevket Efendi. The purpose of the society's establishment was to provide winter clothing for the large number of soldiers present in the city. Donations collected from benefactors were delivered to the army through the society. The society also had a women's branch, which distinguished it from other societies. This branch, established in the İstasyon and Karaağaç districts, was chaired by the wife of Regimental Quartermaster Rasim Efendi.

The third society examined here is the Rumelia Islamic Immigrants Society, Edirne Club. It is estimated that the society was founded at the end of 1908 or in 1909. It was established to assist immigrants who had migrated from Rumelia to Ottoman territories. The society's headquarters were in Istanbul, and its Edirne club was opened on 30 January 1909. The opening ceremony was attended by numerous civilian and military officials and local elites under the leadership of Governor Reşid Pasha. At the ceremony, the governor expressed his open support for the society. In addition to the Edirne center, the society had branches in Gümülcine (Komotini), İskeçe (Xanthi), Havsa, Lülebergos (Lüleburgaz), Cısr-i Ergene (Uzunköprü), and Baba-i Atik (Babaeski). Through its activities, the society sought to address the problems faced by immigrants by cooperating with the local population and the central government. It brought immigrant issues to public attention through the conferences it organized. It attempted to raise funds for the society by organizing theatrical performances, entertainment programs, sports competitions, and auctions. It protested the atrocities suffered by Muslims under Bulgarian rule and sought to defend their rights.

Finally, the Ortaköy Society for the Protection of the Poor is examined. Established on 20 March 1910 in the district of Ortaköy in Edirne, the founders of the society are unknown. Founded to assist the impoverished population, the society spent the income it obtained through various means for the benefit of the poor and the destitute. At the same time, the society's treasury functioned as a credit fund. By publishing its income-expense balance sheet in the local press, it publicly announced its expenditures in a transparent manner.

Although their founders and founding purposes differed, all societies and clubs mentioned in this study can be argued to have had a strengthening effect on the social structure of Edirne. Through the donation campaigns and events that they organized, these societies kept the sentiments of benevolence and patriotism alive within the community. The solidarity-oriented attitude continuously encouraged by the societies undoubtedly played a unifying role in the social fabric of Edirne. Ultimately, it may be stated that, from the proclamation of the Second Constitutional Monarchy until the outbreak of the First Balkan War, Edirne possessed a dynamic social structure imbued with charitable sentiment. Newspapers published in Edirne frequently featured the news and campaigns of local charitable societies. This increased the visibility of the societies and helped maintain public support for them.